

Βυζαντινή Ιστορία Ι (324-1081)

Ενότητα 8: Το Βυζάντιο σε άμυνα: Οι Άραβες και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής - Σλάβοι και Βούλγαροι στη Χερσόνησο του Αίμου (7ος - 8ος αι.)

Λεβενιώτης Γεώργιος
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Ανοικτά ακαδημαϊκά μαθήματα (AUn Open Courses)

Μάθημα IBY 601 :
Βυζαντινή Ιστορία I (324-1081)

Φωτογραφία :

<http://www.aeof.fr/site/532/sainte-sophie-%28hagia-sophia%29-de-constantinople.htm>

Διδάσκων :

Γεώργιος Α. Λεβενιώτης

© 2015

Μάθημα 8^ο:

Το Βυζάντιο σε άμυνα: Οι Άραβες και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής -

Σλάβοι και Βούλγαροι στη Χερσόνησο του Αίμου (7^{ος} - 8^{ος} αι.)

- *Ο προφήτης Μωάμεθ και το Ισλάμ, οι αραβικές κατακτήσεις και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής (μέσα 7^{ου} αι.)*
 - *Οι διάδοχοι του Ηρακλείου (πολιτειακά, ιδεολογικές και κοινωνικές τάσεις κατά τον 7^ο αι.)*
- *Η απόκρουση των δύο άμεσων αραβικών απειλών κατά της Κων/πολης (ca. 674-678; και 717-718)*
- *Οι πολιτικές επιπτώσεις της αραβικής επέκτασης και της μετέπειτα απόκρουσης των Αράβων και η «στροφή» της βυζαντινής πολιτειακής θεωρίας*
- *Η σλαβική και η βουλγαρική εγκατάσταση στα Βαλκάνια (7^{ος} αι.), οι εδαφικές και λοιπές απώλειες και η διατήρηση του ελέγχου της νότιας Χερσονήσου του Αίμου από το Βυζάντιο (7^{ος} - 8^{ος} αι.)*

Επισημάνσεις περί πνευματικών δικαιωμάτων

Οι περισσότεροι χάρτες που περιλαμβάνονται στις κάρτες / διαφάνειες των μαθημάτων / παρουσιάσεων προέρχονται από τρίτες πηγές

Όπου ήταν δυνατόν, δηλώνονται πάντοτε η προέλευση και τα πνευματικά δικαιώματα (copyrights) της εκάστοτε εικόνας

Ορισμένοι χάρτες έχουν υποστεί μικρή ή μεγαλύτερη επεξεργασία ή περιέχουν επιπρόσθετες πληροφορίες για την ευκολότερη κατανόησή τους από τους θεατές και χρήστες των συγκεκριμένων παρουσιάσεων

Οι περισσότερες αναπαραστάσεις της μεσαιωνικής Κωνσταντινούπολης προέρχονται από το εξαιρετικό πρόγραμμα **BYZANTIUM 1200** του κ. Tayfun Öner (©), τον οποίο και ευχαριστώ θερμά για την άδεια χρησιμοποίησης ορισμένων εικόνων (βλ. <http://www.byzantium1200.com/>)

Τα κείμενα των καρτών προέρχονται από τον διδάσκοντα του μαθήματος *IBY 601*, Λέκτορα Γεώργιο Α. Λεβενιώτη (©). Για τη συγγραφή τους έχει χρησιμοποιηθεί κυρίως η ειδική ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία που παρατίθεται στην «Εισαγωγή»

Όπου έχουν χρησιμοποιηθεί αυτούσια αποσπάσματα από μελέτες τρίτων ερευνητών, πραγματοποιείται σχετική παραπομπή / επισήμανση

IBY 601 - Πίνακας μαθημάτων

- **Μάθημα 1^ο** : Εισαγωγή - Προβλήματα, συντελεστές και είδη πηγών της βυζαντινής ιστορίας
- **Μάθημα 2^ο** : Περίγραμμα ιστορικών εξελίξεων - Η Βυζαντινή αυτοκρατορία από τον 4^ο έως τον 11^ο αι.
- **Μάθημα 3^ο** : Από την παλαιά στη δεύτερη Ρώμη (= Κων/πολη) - Ο μετασχηματισμός της ύστερης Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (τέλη 3^{ου} - αρχές 4^{ου} αι.) και η απαρχή της λεγόμενης «πρώιμης βυζαντινής περιόδου»
- **Μάθημα 4^ο** : Η περίοδος διαμόρφωσης του βυζαντινού κόσμου και η επικράτηση του χριστιανισμού (4^{ος} αι.)
- **Μάθημα 5^ο** : Η νέα αυτοκρατορία της Ρωμανίας (= Βυζαντινής αυτοκρατορίας) (5^{ος} αι.)
- **Μάθημα 6^ο** : Ο «αιώνας του Ιουστινιανού Α΄» και η μερική ανάκτηση της πρώην ρωμαϊκής Δύσης (6^{ος} αι.)
- **Μάθημα 7^ο** : Από την ύστερη αρχαιότητα στους μεσαιωνικούς χρόνους - Η μετάβαση από την «πρώιμη» στη «μέση βυζαντινή περίοδο» (α΄ μισό - μέσα 7^{ου} αι.)
- **Μάθημα 8^ο** : Το Βυζάντιο σε άμυνα : Οι Άραβες και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής - Σλάβοι και Βούλγαροι στη Χερσόνησο του Αίμου (7^{ος} - 8^{ος} αι.)
- **Μάθημα 9^ο** : Ένα νέο κράτος και μία νέα κοινωνία κατά τους λεγόμενους «σκοτεινούς αιώνες» (8^{ος} - 9^{ος} αι.)
- **Μάθημα 10^ο** : Οι απώλειες και τα επιτεύγματα του Βυζαντίου κατά τον 9^ο αι.
- **Μάθημα 11^ο** : Η ανάκαμψη του Βυζαντίου κατά το 10^ο αι. και η λεγόμενη «βυζαντινή εποποιία»
- **Μάθημα 12^ο** : Η βυζαντινή αντίφαση κατά τον 11^ο αι. - Από την ισχύ στην κατάρρευση
- **Μάθημα 13^ο** : Ανασκόπηση, συμπεράσματα, συζήτηση και οδηγίες για τις εξετάσεις

Λέξεις - κλειδιά 8^{ου} μαθήματος

- 7^{ος} αιώνας
- Magisteria militum
- Qaddisiyya μάχη (637)
- Α΄ αραβική πολιορκία Κων/πολης
- Αθήνα
- Αίγυπτος
- Αίμος
- Ακροηρός / Ακροϊνός
- Αλεξάνδρεια
- Αλή
- Άραβες
- Αρμενία
- Αρτέμιος - Αναστάσιος
- Άρχοντες Σλάβων
- Ασπαρούχ
- Αφομοίωση
- Αψίμαρος-Τιβέριος
- Β΄ αραβική πολιορκία Κων/πολης
- Βαάνης
- Βαϊουνίτες
- Βαλκάνια / Χερσόνησος του Αίμου
- Βαρδάνης-Φιλιππικός
- Βελεγεζίτες
- Βερζίτες
- Δαμασκός
- Δεσποτική ειρήνη
- Δούναβης
- Δρογουβίτες
- Εγίρα
- Εγκατάσταση
- Εζερίτες
- Ελληνορωμαϊκή Ανατολή
- Επτά γενεές
- Ηράκλειος
- Θεοδόσιος Γ΄
- Θεόδωρος σακελλάριος
- Θεσσαλονίκη
- Ιερμουχθάς / Ιερομίακας / Γιαρμούκ
- Ιεροσόλυμα
- Ιουστινιανός Β΄
- Ισλάμ
- Ιταλία
- Κατάρρευση
- Κοράνι
- Κύρος Αλεξανδρείας

Λέξεις - κλειδιά 8^{ου} μαθήματος

- Κωνσταντίνος Δ΄
- Κώνστας Β΄
- Λεόντιος
- Μεδίνα
- Μέκκα
- Μελιγγοί
- Μεσοποταμία
- Μονοφυσίτες
- Μουσουλμάνοι
- Μωαβίας
- Μωάμεθ προφήτης
- Οθμάν
- Ομαΰαδες
- Οψίκιον
- Παλαιστίνη
- Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος
- Πέρσες / Περσία
- Πόλεμος
- Πολιτειακή θεωρία
- Πρωτοβούλγαροι / Βούλγαροι
- Πτώση
- Ρυγχίνοι / Ρήχιοι
- Σαγουδάτοι
- Σεβέρεις
- Σίιτες
- Σικελία
- Σκλαβηνίες
- Σλαβικά φύλα
- Σλάβοι
- Σμολεάνοι
- Σουνίτες
- Στ΄ Οικουμενική σύνοδος
- Στρατηγία Ανατολικών
- Στρατηγία Αρμενιάκων
- Στρυμονίτες
- Συρακούσες
- Συρία
- Σωφρόνιος πατριάρχης Ιεροσολύμων
- Τύπος
- Υγρό πυρ
- Φωκάς
- Χάλεδ(ος)
- Χαλιφάτο
- Χαλίφης
- Χοσρόης

Η εμφάνιση του Ισλάμ, η ενοποίηση της αραβικής χερσονήσου υπό τον προφήτη Μωάμεθ και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής (α' μισό 7^{ου} αι.)

- Μέχρι τις αρχές του 7^{ου} αι. η **Αραβική χερσόνησος** ήταν διασπασμένη σε φυλετικές ηγεμονίες. Οι Άραβες των νοτίων περιοχών λάτρευαν θεότητες που συμβόλιζαν τους πλανήτες, ενώ εκείνοι των βορείων περιφερειών της χερσονήσου λάτρευαν δένδρα και λίθους, που συμβόλιζαν πνεύματα, καθώς και πολυάριθμες θεότητες. Στην πλειονότητά τους ήταν βεδουΐνοι νομάδες που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία, τις αρπαγές (*ραζίες*) και τις μεταφορές μέσω καραβανιών.
- Βορειότερα της Αραβικής χερσονήσου, το Βυζάντιο είχε απλώσει την επιρροή του στους **Γασσανίδες Άραβες**, οι οποίοι κατοικούσαν στην ανατολική **Παλαιστίνη** και **Συρία**, ήταν κυρίως **μονοφυσίτες** χριστιανοί και ήλεγχαν στρατιωτικά το νοτιοανατολικό σύνορο της αυτοκρατορίας. Οι **Πέρσες** από την άλλη είχαν υπό τον έλεγχό τους τους **νεστοριανούς** χριστιανούς **Λαχμίδες Άραβες** στη **Μεσοποταμία**.

Η εμφάνιση του Ισλάμ, η ενοποίηση της αραβικής χερσονήσου υπό τον προφήτη Μωάμεθ και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής (α΄ μισό 7^{ου} αι.)

- Ο **προφήτης Μωάμεθ** (περ. **569-632**) ανήκε στη φυλή των Κοραΰσχιτών της **Μέκκας**, παντρεύτηκε αρχικά τη χήρα Χατζιζά και ανέλαβε την επίβλεψη των καραβανιών της στη Συρία. Τα οράματα και οι σκέψεις του αναφέρονταν στην αγαθότητα και τη δύναμη του Θεού και στην ανταμοιβή και την τιμωρία του ανθρώπου κατά την έσχατη κρίση. Η διδασκαλία του είναι γνωστή από το ιερό βιβλίο του Ισλάμ, το **Κοράνι**. Το κήρυγμά του βρήκε αντιδράσεις αρχικά στη Μέκκα. Ο Μωάμεθ κατέφυγε κατόπιν στην **Αίθριβο** (η μετάβασή του το 622 ονομάστηκε **Εγείρα**), η οποία μετονομάστηκε σε **Μεδίνα** (= πόλη του Προφήτη). Η νέα κοινότητα που δημιουργήθηκε εκεί αναγνώρισε ως πνευματικό και κοσμικό αρχηγό τον **Μωάμεθ**. Ο ίδιος επιβλήθηκε τελικά και στη Μέκκα το **630**.
- Ο **Μωάμεθ** διαχώρισε τη θέση του από τους Ιουδαίους και εμφανίστηκε ως **Προφήτης**, απεσταλμένος του Θεού (Αλλάχ) και κήρυκας της μόνης αληθινής θρησκείας. Η διανομή λαφύρων μεταξύ των πολεμιστών περιλήφθηκε ως κανόνας στο Κοράνι. Η ανάγκη επιβίωσης είχε οδηγήσει τους πρόσφυγες της Μεδίνας στις επιδρομές και διαρπαγές, σύμφωνα με τα παλαιά αραβικά έθιμα. Αυτή η πρακτική ονομάστηκε αργότερα «**Ιερός πόλεμος**» εναντίον των εχθρών του Αλλάχ από Άραβες χρονικογράφους. Οι βασικές ωστόσο αρχές της διδασκαλίας του Ισλάμ αποτελούσαν η ομολογία πίστης, η νηστεία, η προσευχή, η ελεημοσύνη και το προσκύνημα.

Η εμφάνιση του Ισλάμ, η ενοποίηση της αραβικής χερσονήσου υπό τον προφήτη Μωάμεθ και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής (α΄ μισό 7^{ου} αι.)

- Όταν ο **Μωάμεθ** απεβίωσε, δεν είχε ορίσει διάδοχό του, γεγονός που δημιούργησε οξύ ανταγωνισμό για τη διαδοχή του. Τελικά, με την υποστήριξη του δυναμικού **Ομάρ**, τον διαδέχθηκε ο **Αμπού Μπακρ** ως **χαλίφης** (= αναπληρωτής), ο οποίος ήταν πατέρας της συζύγου του Μωάμεθ Αϊσά. Στη διαδοχή που ακολούθησε, ειδικά μετά τη μετέπειτα άνοδο του **Οθμάν (644-656)** και του **Μωαβία (661-680)**, αντέδρασαν οι οπαδοί του **Αλή**, συζύγου της κόρης του Μωάμεθ **Φατίμα**, και **Αλ-Αμπάς**, θείου του. Από αυτούς δημιουργήθηκε το **σιϊτικό** παρακλάδι του **Ισλάμ**, εν αντιθέσει με τους οπαδούς του πρώτου, στους οποίους ανάγεται το (ορθόδοξο) **σουνιτικό Ισλάμ**.
- Η βασική διαφορά της προϊσλαμικής από την ισλαμική κοινωνία ήταν ότι η πρώτη είχε ως βάση τη συγγένεια, ενώ η δεύτερη τη μουσουλμανική θρησκεία. Αν και το Κοράνι δεν θεωρεί αναγκαία τη διάδοση του ισλαμισμού δια των όπλων (II, 257), ο προσηλυτισμός των «απίστων» αποτελεί θεωρητικά σκοπό. **Οι ηττημένοι που δεν αποδέχονται το Ισλάμ, οφείλουν να καταβάλλουν το φόρο της δεκάτης, ενώ τα κατακτηθέντα εδάφη περιέρχονται στον Προφήτη και συνεπώς στον αναπληρωτή του (χαλίφη).**

Η εμφάνιση του Ισλάμ, η ενοποίηση της αραβικής χερσονήσου υπό τον προφήτη Μωάμεθ και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής (α΄ μισό 7^{ου} αι.)

- Το μεγαλοφυές έργο του **Μωάμεθ** ήταν ότι έθεσε τα θεμέλια ενός Αραβικού κράτους με θεοκρατικό χαρακτήρα και πραγματοποίησε την ομαλή μετάβαση από ένα φυλετικό καθεστώς σε εκείνο μιας ενιαίας θρησκευτικής κοινότητας. Η κατακτητική ορμή και η θρησκευτική πίστη έμελλε να οδηγήσουν το νέο κράτος στο προσκήνιο της Ιστορίας.
- Οι «αναπληρωτές διάδοχοι» του **Μωάμεθ**, **χαλίφης Αμπού Μπακρ (632-634)** και **χαλίφης Ομάρ (634-644)** επρόκειτο να συντρίψουν τα εσωτερικά στασιαστικά κινήματα στο Ισλαμικό κράτος και να ξεκινήσουν την κατάκτηση της Μέσης Ανατολής από τους **Βυζαντινούς και τους Πέρσες**. Επέβαλλαν έτσι νέα σύνορα, θρησκευτικές αντιλήψεις, οικονομικές και εμπορικές σχέσεις, κυρίως χάρη στις ικανότητες των ίδιων και των αξιωματούχων τους (π.χ. του νεαρού **Χάλεδ[ου]**, γνωστού και ως «**μάχαιρα του Θεού**»), του φανατισμού των μαχητών τους και την εξάντληση των αντιπάλων τους (**Βυζαντίου και Περσίας**).

Η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής στους Άραβες (634-642)

Πρώτες αραβικές επιθέσεις και πτώση Περσίας

- Η πρώτη αραβική κρούση στο νοτιοανατολικό σύνορο του Βυζαντίου αποκρούστηκε στους **Μοθούς (629)**, αλλά σύντομα οι Άραβες εμφανίστηκαν ξανά δριμύτεροι. Οι ομόφυλοί τους **Γασσανίδες** και **Λαχμίδες** αποσκίρτησαν τελικά **στους μουσουλμάνους Άραβες**, κυρίως εξαιτίας της διακοπής της μισθοδοσίας τους από τους οικονομικά εξαντλημένους κυρίαρχους (έως τότε) **Βυζαντινούς** και **Πέρσες**. Η στρατιωτική εξασθένιση μετά το βυζαντινο-περσικό πόλεμο, το γήρας του **Ηρακλείου** και οι εσωτερικές δογματικές αντιθέσεις στις ανατολικές και αφρικανικές επαρχίες της αυτοκρατορίας (ανάμεσα σε **ορθόδοξους** και **μονοφυσίτες**) υπονόμισαν περαιτέρω την αμυντική ικανότητα του Βυζαντίου στην ευρύτερη περιοχή.

- Η **Περσία** κατέρρευσε ουσιαστικά μετά τη μάχη της **Qaddisiyya (637)** και οι **Άραβες** κατέλαβαν το σημερινό Ιράκ. **Το 651 καταλύθηκε το Περσικό κράτος και η Περσία έγινε γρήγορα ισλαμική**, κυρίως εξαιτίας της απογοήτευση του λαού της από την κοσμική και πνευματική ηγεσία του που τον είχε καταπιέσει ιδιαίτερα.

Η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής στους Άραβες (634-642)

Μάχη Ιερμουχθά (636)

- Το **634** ο **Χάλεδ(ος)** υπερίσχυσε του βυζαντινού στρατού και κατέλαβε την **Παλαιστίνη** έως τη **Δαμασκό της Συρίας**, εκτός από τα **Ιεροσόλυμα** και την **Καισάρεια**.

- Ο καταβεβλημένος πλέον **Ηράκλειος** έβλεπε το έργο της ζωής του εναντίον των **Περσών** να καταρρέει στην Ανατολή. Επιχείρησε όμως να διευθύνει τον αγώνα από την **Αντιόχεια της Συρίας** και έστειλε νοτιότερα το σύνολο σχεδόν των διαθέσιμων ανατολικών στρατευμάτων της αυτοκρατορίας μαζί με Αρμένιους συμμάχους (περίπου 40.000 άνδρες συνολικά) υπό την ηγεσία του **σακελλαρίου Θεοδώρου** και του **Αρμένιου στρατηγού Βαάνη**. Οι εσωτερικές διαφωνίες των αυτοκρατορικών στρατηγών, οι ικανότητες του αντιπάλου διοικητή **Χάλεδ(ου)**, ο φανατισμός των Αράβων μαχητών, το δυσπρόσιτο του εδάφους και μία ανεμοθύελλα οδήγησαν το βυζαντινό στρατό σε συντριβή στην κρίσιμη τριήμερη σύγκρουση του ποταμού **Ιερμουχθά** ή **Ιερομιάκα** ή **Γιαρμούκ**, παραπόταμο του Ιορδάνη στα σημερινά υψώματα του Γκολάν (23 Αυγούστου 636).

Η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής στους Άραβες (634-642)

Απώλεια Συρίας, Ιεροσολύμων και βόρειας Μεσοποταμίας

- Μετά την ήττα τους στον **Ιερμουχθά** τα αυτοκρατορικά στρατεύματα αποσύρθηκαν σε ορισμένα οχυρά ή σε βορειότερες περιοχές μη μπορώντας πλέον να ανακόψουν την αραβική προέλαση. Η **Ιερουσαλήμ** αναγκάστηκε να υποταχθεί μετά από πολιορκία **(637-638)** και ο εκεί **πατριάρχης Σωφρόνιος**, που είχε πολεμήσει την προσπάθεια δογματικής συμφιλίωσης **ορθοδόξων - μονοφυσιτών**, δέχθηκε στην πόλη του τον **χαλίφη Ομάρ** καθώς και **προνόμια θρησκευτικής ελευθερίας**. Ο απογοητευμένος **Ηράκλειος** είχε υποχωρήσει στη Μικρά Ασία, αφού είχε ήδη φροντίσει να διασφαλίσει τον **Τίμιο Σταυρό** από τα **Ιεροσόλυμα**, τον οποίο μόλις το **630** είχε προσωπικά τοποθετήσει εκεί (μετά την επιστροφή του από τους **Πέρσες**).
- **Τοπικοί στρατιωτικοί και πολιτικοί διοικητές παρέδωσαν, παρά τις αντίθετες διαταγές του Ηρακλείου, πόλεις και περιοχές στους Άραβες στην Οσροηνή της Συρίας και στη βόρεια Μεσοποταμία.**

Η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής στους Άραβες (634-642)

Απώλεια Αιγύπτου και Αρμενίας

- Στην **Αίγυπτο** ο τοπικός αυτοκρατορικός **αυγουστάλιος** (πολιτικός και στρατιωτικός διοικητής) και παράλληλα **πατριάρχης Αλεξανδρείας Κύρος** είχε έλθει σε σύγκρουση με το μονοφυσιτικό πληθυσμό και δεν μπορούσε, αν και το επιθυμούσε, να προβάλλει ισχυρή αντίσταση στον επερχόμενο εισβολέα. Στα τέλη του 639 ο Άραβας στρατηγός **Αμρ** ή **Άμβρος** εισέβαλε στη βορειοανατολική Αίγυπτο και έως το **641** προήλασε έως το **Δέλτα του Νείλου**. **Ο Κύρος αναγκάστηκε να παραδώσει την Αλεξάνδρεια (642)**, ενώ ο **Ηράκλειος** είχε ήδη πεθάνει στην **Κων/πολη (641)**. Το βυζαντινό ναυτικό και δυνάμεις από τη Θράκη υπό τον στρατηγό **Μανουήλ** ανακατέλαβαν την **Αλεξάνδρεια** γύρω στο **645**, μετά την ανάκληση του **Αμρ** από τον **χαλίφη Οθμάν (644-656)**. Σύντομα όμως αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν. Έτσι ολοκληρώθηκε η αραβική κατάκτηση της Αιγύπτου (**646**).

- Το **642** οι Άραβες εισέβαλαν και στην **Αρμενία** καταλαμβάνοντας την πρωτεύουσα **Δβιν** (ή **Τίβιον**).

Η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής στους Άραβες (634-642)

Η σημασία της πτώσης της ελληνορωμαϊκής Ανατολής

- Το 646 μετά την οριστική πτώση της Αιγύπτου είχε ολοκληρωθεί λοιπόν η κατάληψη όλης της πρώην αυτοκρατορικής ελληνορωμαϊκής Ανατολής από τους Άραβες. Το Βυζάντιο είχε χάσει τεράστιες σε έκταση περιοχές, οι οποίες διέθεταν και τις μεγαλύτερες πόλεις του έως τότε, πλην της Κων/πολης (**Αντιόχεια, Αλεξάνδρεια, Ιεροσόλυμα**). Μαζί με αυτές έχασε μεγάλο μέρος του πληθυσμιακού δυναμικού του καθώς και τεράστια φορολογικά έσοδα και πλουτοπαραγωγικές πηγές (π.χ. το σιτάρι και τον πάπυρο της **Αιγύπτου**), τα οποία μάλιστα πέρασαν στα χέρια των εχθρών του.
- Οι Άραβες απειλούσαν πλέον την ίδια την ύπαρξη του Βυζαντινού κράτους, το ανατολικό σύνορο του οποίου βρισκόταν πλέον στην **Κιλικία** της νοτιοανατολικής Μ. Ασίας και στον **άνω Ευφράτη**.

Τα αίτια της αραβικής εξάπλωσης εις βάρος του Βυζαντίου

- Η πληθυσμιακή, στρατιωτική και οικονομική εξασθένηση της αυτοκρατορίας (και ακόμη περισσότερο της Περσίας) μετά τον καταστρεπτικό βυζαντινο-περσικό πόλεμο του 603-628.
- Το προχωρημένο της ηλικίας και τα λοιπά προβλήματα υγείας του αυτοκράτορα Ηρακλείου, ο οποίος δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει τους Άραβες προσωπικά και δυναμικά, όπως λ.χ. τους Πέρσες.
- Τα θρησκευτικά (δογματικά), εθνικά και πολιτικά πάθη στο εσωτερικό του Βυζαντίου. Αυτά συνεισέφεραν στη μειωμένη αντίσταση που συνάντησαν οι Άραβες κατά την κατάκτηση της Εγγύς Ανατολής, της Αρμενίας και της Αιγύπτου. Το πολιτισμικό, θρησκευτικό και εθνολογικό χάσμα ανάμεσα στην ελληνορωμαϊκή, ορθόδοξη, «ινδοευρωπαϊκή», «καθ' ημάς Ανατολή» και στη μονοφυσιτική σημιτική Εγγύς Ανατολή αποδείχθηκε αγεφύρωτο. Τελικά αποτέλεσε τελικά την ειδοποιό διαφορά μεταξύ των βυζαντινών πληθυσμών που εντάχθηκαν στο Αραβικό Χαλιφάτο (Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτος, βόρεια Μεσοποταμία, Αρμενία) και των ελληνόφωνων πληθυσμών που παρέμειναν οριστικά υπό το βυζαντινό στέμμα (Μικρά Ασία, νότια Βαλκάνια, νησιά).
- Οι ικανότητες των νεαρών Αράβων αρχηγών, ο φανατισμός, το πάθος και η πειθαρχία των νεοπροσλήπτων Αράβων μαχητών υπό μία νέα θρησκεία και υπό ικανές ηγεσίες.

***Η αραβική προέλαση στη βυζαντινή
Ανατολή μέσα από τις πηγές***

Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΑΣΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΘΕΟΦΑΝΗ

Έτος 6125 (= 632/33)

- «Τούτω τω έτει Αβουβάχαρος τελευταί αμηρεύσας έτη δύο ήμισυ. Και παραλαμβάνει την αρχήν Ούμαρος, ος πέμψας στρατιάν κατά της Αραβίας παραλαμβάνει Βόστραν (...) και άλλων πόλεων. Απεδήμησαν δε μέχρι του Γαβιθά. Τούτοις συμβαλών ο Θεόδωρος, ο του βασιλέως Ηρακλείου αδελφός, ηττήθη και προς τον βασιλέα εν Εδέση έρχεται. Ο δε βασιλεύς προχειρίζεται έτερον στρατηγόν, ονόματι Βαάνην, και Θεόδωρον σακελλάριον μετά Ρωμαϊκής δυνάμεως πέμπει κατά Αράβων. Παραγενόμενος δε εις Έμεσαν συναντά πλήθος Σαρακηνών και αποκτείνας αυτούς και τον αμηρεύοντα αυτών, τους λοιπούς απελαύνει άχρι Δαμασκού. Κακείσε παρά τον Βαρδανήσιον ποταμόν παραφωσατεύει. Ηράκλειος δε την Συρίαν καταλιπών ως απελπίσας, άρας και τα τίμια ξύλα από Ιερουσαλήμ επί την Κωνσταντινούπολιν αφήει (...)».

[= πρωθύστερο γεγονός, αναχρονισμός του συγγραφέα]

Η ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΩΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΘΕΟΦΑΝΗ

Έτος 6127 (= 634/35)

- «Τούτω τω έτει επεστράτευσεν Ούμαρος κατά Παλαιστίνης, και παρακαθίσας την αγίαν πόλιν διετή χρόνον παρέλαβεν αυτήν λόγω. Σωφρόνιος γαρ, ο Ιεροσολύμων αρχιερεύς, λόγον έλαβε πάσης Παλαιστίνης ασφαλείας. Εισελθών δε Ούμαρος εις την αγίαν πόλιν τριχίνοις εκ καμήλων ενδύμασιν ημφιεσμένος ερρυπωμένοις (...) τον ναόν εζήτησε των Ιουδαίων, ον ωκοδόμησε Σολομών, προσκυνητήριον αυτόν ποιήσαι της αυτού βλασφημίας (...). Τω δ' αυτώ έτει απολύει Ούμαρος τον Ιάδ εις Συρίαν, και υπέταξε πάσαν την Συρίαν τοις Σαρακηνοίς».

Έτος 6129 (= 636/37)

- «Τούτω τω έτει παρέλαβον οι Άραβες την Αντιόχειαν. Και επέμφθη Μαυίας υπό Ουμάρου στρατηγός και αμηράς πάσης της υπό τους Σαρακηνούς χώρας από Αιγύπτου έως Ευφράτου.

Η ΗΤΤΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΡΑΒΕΣ (ΜΑΧΗ ΙΕΡΜΟΥΧΘΑ [636]) ΚΑΙ Η ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΘΕΟΦΑΝΗ

Έτος 6126 (στην πραγματικότητα έτη 633-639)

- *«Τούτω τω έτει επεστράτευσαν οι Σαρακηνοί την Αραβίαν καταλιπόντες επί τα μέρη Δαμασκού πλήθος όντες άπειρον (...). Στασιάσαντες δε οι του Βαάνους Βαάνην προχειρίζονται βασιλέα και Ηράκλειον απεκήρυξαν. Τότε οι περί τον σακελλάριον υπεχώρησαν, και οι Σαρακηνοί ευρόντες άδειαν συμβάλλουσι πόλεμος. Ανέμου δε πνεύσαντος κατά Ρωμαίων νότου, μη δυνηθέντες αντωπήσαι τοις εχθροίς διά τον κονιορτόν ηττώνται. Και εαυτούς βαλόντες εις τας στενόδους του Ιερμουχθά ποταμού εκεί απώλοντο άρδην (...). Τότε οι Σαρακηνοί νικήσαντες λαμπρώς επί την Δαμασκόν έρχονται και ταύτην παραλαμβάνουσι και τας χώρας της Φοινίκης. Και οικίζονται εκεί, και στρατεύουσι κατ' Αιγύπτου (...), συνάψαντες κατά Μανουήλ (= **αυγουστάλιος Αιγύπτου**) πόλεμον απελαύνουσι τούτον, αυτός δε μετ' ολίγων τινών εις Αλεξάνδρειαν διασώζεται. Τότε οι Σαρακηνοί εφορόλογησαν την Αίγυπτον».*

Θεοφάνης, Χρονογραφία

Η απόκρουση των Αράβων από τους Βυζαντινούς κατά την α' αραβική πολιορκία της Κωνσταντινούπολης (ca. 674-678;) και η χρήση του υγρού πυρός (678)

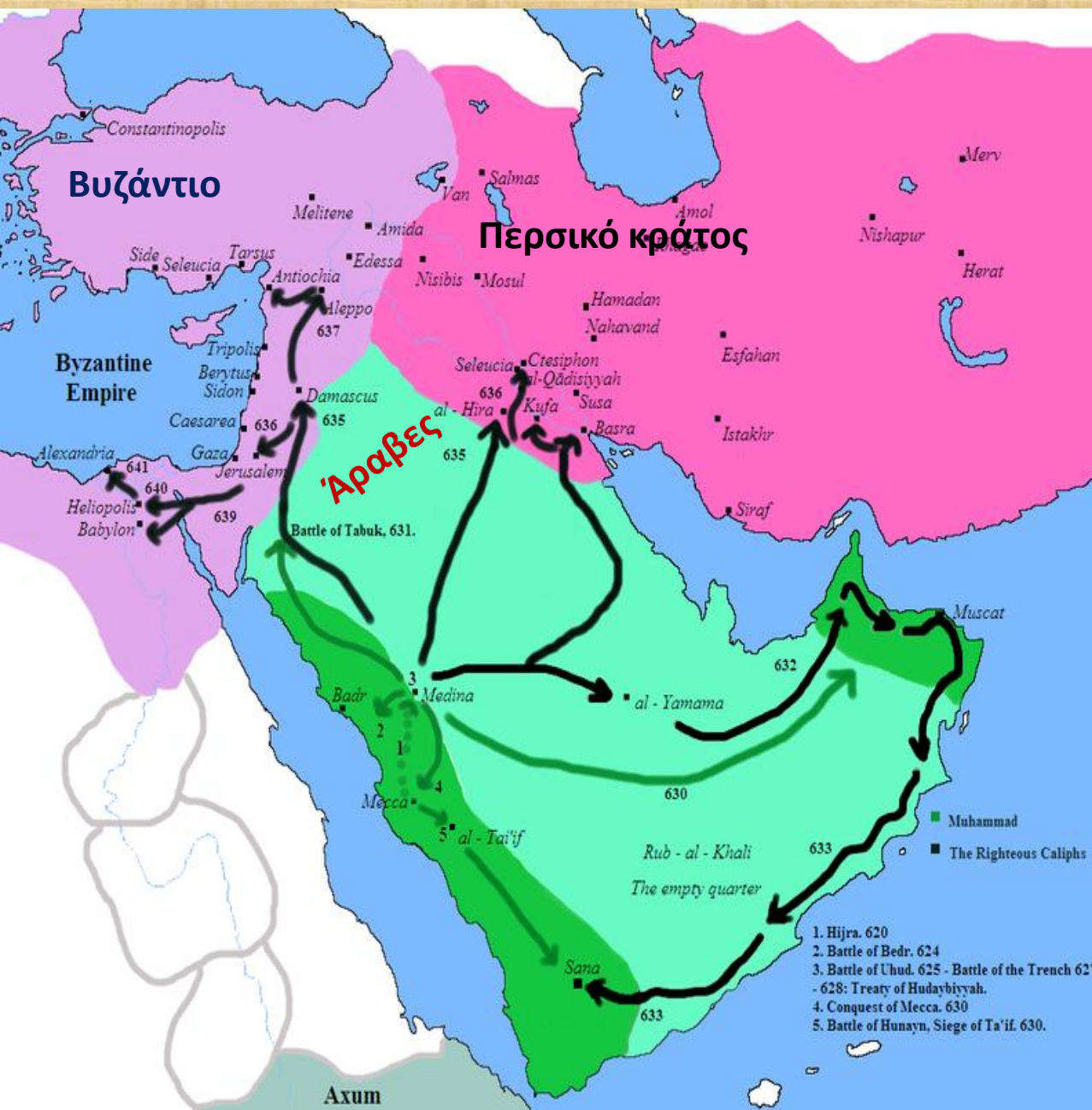
δ β' ιε' γ'
Τούτω τῷ ἔτει χειμῶν μέγας ἐγένετο, καὶ πολλοὶ ἐκινδύνευσαν
ἄνθρωποι καὶ θηρία. καὶ ἐχείμασε Φαδαλᾶς εἰς Κύζικον.

Τούτω τῷ ἔτει χειμῶν μέγας ἐγένετο, καὶ πολλοὶ ἐκινδύνευσαν ἄνθρωποι καὶ θηρία. Καὶ ἐχείμασε Φαδαλᾶς εἰς Κύζικον. Ὁ δὲ προλεχθεὶς Κωνσταντῖνος τὴν τοιαύτην τῶν θεομάχων κατὰ Κωνσταντινουπόλεως κίνησιν ἐγνωκῶς κατεσκεύασε καὶ αὐτὸς διήρεις εὐμεγέθεις κακκαβοπυρφόρους καὶ δρόμωνασι σιφωνοφόρους καὶ τούτους προσορμίσει ἐκέλευσεν ἐν τῷ Προκλιανησίῳ τῶν Καισαρίου λιμένι. Τότε Καλλίνικος ἀρχιτέκτων ἀπὸ Ἡλιουπόλεως Συρίας προσφυγὼν τοῖς Ῥωμαίοις πῦρ θαλάσσιον κατασκευάσας τὰ τῶν Αράβων σκάφη ἐνέπρησε καὶ σύμψυχα κατέκαυσε. Καὶ οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ νίκης υπέστρεψαν καὶ τὸ θαλάσσιον πῦρ εὔρον.

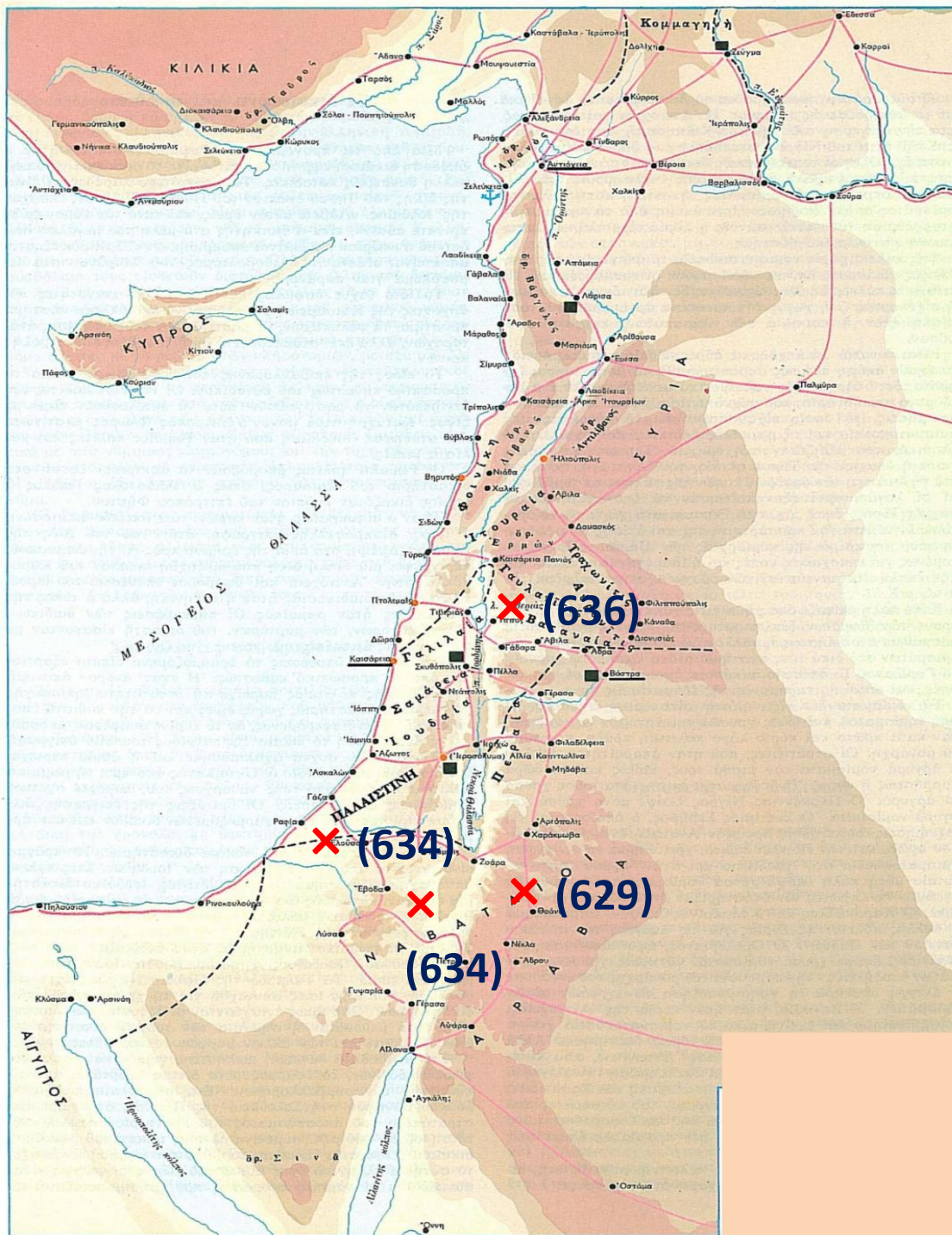

Ἡ χρήση τοῦ υγροῦ πυρός ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς
Μεσαιωνικὴ μικρογραφία ἀπὸ τὸν χειρόγραφο κώδικα τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη

***Χαρτογραφικές απεικονίσεις
της αραβικής προέλασης
στη βυζαντινή Ανατολή***

Η ένωση της αραβικής
 χερσονήσου
 υπό τον προφήτη
 Μωάμεθ και το Ισλάμ
 και οι μετέπειτα
 των Αράβων υπό τους
 διαδόχους του Μωάμεθ
 εναντίον της
 Σασσανιδικής Περσίας
 και της Βυζαντινής
 αυτοκρατορίας
 στα μέσα του 7^{ου} αι.

ΓΕΩΦΥΣΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ & ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ

X : Κύριες μάχες Αράβων -
 Βυζαντινών στους **Μοθούς (629)**,
 στη **Γάζα** (Φεβρουάριος 634), στην
Ατζνανταΐν (Ιούλιος 634), στη **Γαβιθά**
 - **Ιερμουχθά** (Αύγουστος 636)

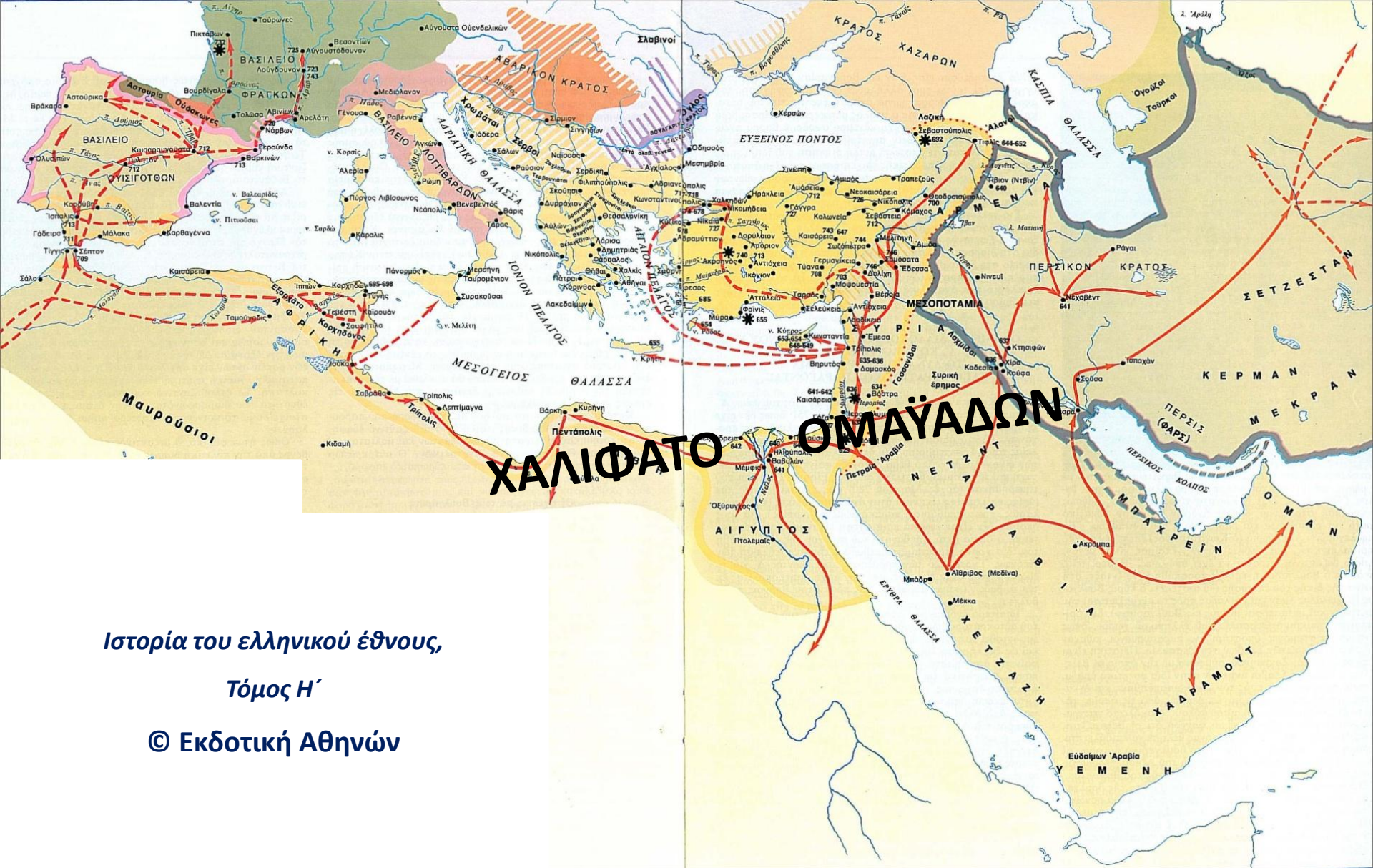
Ιστορία του ελληνικού έθνους

© Εκδοτική Αθηνών

Χάρτης:
A. Guillou, Βυζαντινός πολιτισμός
 © Ελληνικά γράμματα

ΚΙΛΙΚΙΑ - ΣΥΡΙΑ - ΚΥΠΡΟΣ

Ιστορία του ελληνικού έθνους,

Τόμος Η΄

© Εκδοτική Αθηνών

Η ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΤΟΝ 7^ο ΑΙ.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΑΡΑΒΙΚΗ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗ Β. ΑΦΡΙΚΗ -

ΣΛΑΒΟΙ, ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΚΑΙ ΛΟΓΓΟΒΑΡΔΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ 7^ο - 8^ο αι.

**Τα αρχικά όρια της αυτοκρατορίας
κατά τον πρώιμο 7^ο αι. (με την κόκκινη γραμμή),**

η μετέπειτα αραβική επέκταση

**και η πολιτική κατάσταση στα τέλη του 7^{ου} αι. μετά και
τη βουλγαρική εγκατάσταση στα Βαλκάνια**

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΙΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΗ ΓΥΡΩ ΣΤΟ ΕΤΟΣ 700, ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΤΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΣΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ (ΚΑΤΩ ΔΟΥΝΑΒΗΣ)

Φράγκοι

Λογγοβαρδοί

Άβαροι

Βούλγαροι

Χάζαροι

Βησιγότθοι

Βυζαντινή αυτοκρατορία

Χαλιφάτο Ομαϊάδων

Η άνοδος της δυναστείας των Ομαϋάδων και του Μωαβία (661)

- Μετά την άνοδο του Άραβα **χαλίφη Οθμάν (644-656)** στην εξουσία ως επικεφαλής στη **Συρία** διορίστηκε αρχικά ο ικανός και φιλόδοξος στρατηγός **Μωαβίας**. Ο τελευταίος άρχισε να αναπτύσσει ναυτικές δυνάμεις, κατανοώντας ότι **για να εξασφαλίσουν οι Άραβες παγκόσμια κυριαρχία, έπρεπε να πλήξουν τη Βυζαντινή αυτοκρατορία στη θάλασσα**. Ο Μωαβίας στράφηκε πρώτα εναντίον της **Κύπρου** και της **Ρόδου (649-655)**.

- Όταν ο **Οθμάν** δολοφονήθηκε το 656 οι νεοκατακτηθείσες περιοχές του Χαλιφάτου (Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτος) ανέδειξαν ως διάδοχο τον **Μωαβία** εις βάρος του άλλου υποψήφιου διαδόχου **Αλή**, συζύγου της κόρης του Μωάμεθ Φατίμα, ο οποίος ανακηρύχθηκε **χαλίφης στη Μεδίνα από τους Άραβες της ερήμου και των ανατολικών περιοχών**. Ο Μωαβίας εγκατέλειψε πρόσκαιρα τα σχέδιά του εναντίον του Βυζαντίου. Το 661 ωστόσο ο Αλή δολοφονήθηκε και έκτοτε ο **Μωαβίας** επιβλήθηκε ως **χαλίφης (661-680)** και ιδρυτής της **δυναστείας των Ομαϋάδων (661-750)** με επίκεντρο τη **Δαμασκό** της Συρίας. Ο ίδιος χρησιμοποίησε τον ουσιαστικά ανέγγιχτο τοπικό, πρώην βυζαντινό, ελληνόφωνο διοικητικό μηχανισμό για να προωθήσει τα στρατηγικά σχέδιά του εναντίον της αυτοκρατορίας.

Οι διάδοχοι του Ηρακλείου

Ηράκλειος-Κωνσταντίνος Γ΄ & Ηρακλεωνάς (641) - Κώνστας Β΄ (641-668)

- Μετά τον θάνατο του Ηρακλείου (11 Φεβρουαρίου 641), η φιλόδοξη σύζυγός του και **αυγούστα Μαρτίνα** προσπάθησε να επιβάλλει ως ισότιμο διάδοχο του **Ηρακλείου-Κων/νου Γ΄**, γιου του Ηρακλείου από την πρώτη σύζυγό του **Φαβία** και συμβασιλέα από το 613, τον 15χρονο γιο της **Ηρακλεωνά**, συμβασιλέα από τις 4 Ιουλίου 638.

- Ο φιλάσθενος **Ηράκλειος - Κων/νος Γ΄** απεβίωσε την άνοιξη του 641. Τότε η **Μαρτίνα** επιχείρησε να επιβληθεί ως συμβασιλεύς του ανήλικου ακόμη γιου της. Ο **πατριάρχης Πύρρος** έστεψε τον 10ετή γιο του Ηράκλειου - Κων/νου Γ΄ **Ηράκλειο**, που με τονομάστηκε **Κώνστας (Β΄)**, ενώ αργότερα πραξικόπημα ανέτρεψε την **Μαρτίνα** και τον **Ηρακλεωνά**. Η πρώτη γλωσσοκοπήθηκε και στον δεύτερο επιβλήθηκε ρινότμηση, ενώ και οι δύο εξορίστηκαν. Η **Σύγκλητος Κων/πόλεως** άσκησε την αντιβασιλεία μέχρι την ενηλικίωση του **Κώνσταντος Β΄**.

Κώνστας Β΄ (641-668) και χαλίφης Μωαβίας
Εσωτερικές εξελίξεις στο χαλιφάτο και αραβική επέκταση

- Η νέα αυτοκρατορική κυβέρνηση του μικρού **Κώνσταντος** έπρεπε να αντιμετωπίσει τόσο τη **συνεχή αραβική επέκταση** όσο και την **κρίση που προξενούσε η έριδα του Μονοθελητισμού** στις σχέσεις Ανατολής - Δύσης (Ρώμης).

- Στο μεταξύ, ο **χαλίφης** (= αναπληρωτής) **Ομάρ** δολοφονήθηκε το **644**. Τον διαδέχθηκε ο **Οθμάν**, γαμπρός και παλιός σύντροφος του **προφήτη Μωάμεθ**, αφού παραγκωνίστηκε ο **Αλή**, σύζυγος της κόρης του Μωάμεθ, **Φατίμα**. Αυτό υποδήλωνε την εκ νέου ενίσχυση της παλαιάς αριστοκρατίας της **Μέκκας**, δηλ. του γένους των **Ομαϊάδων**.

Κώνστας Β΄ (641-668) και χαλίφης Μωαβίας **Εσωτερικές εξελίξεις στο χαλιφάτο και αραβική επέκταση**

- Ο **Μωαβίας**, ηγέτης με μεγάλες οργανωτικές ικανότητες και πολιτική διορατικότητα, αντιλήφθηκε τη σημασία της θάλασσας και δημιούργησε, πρώτος μουσουλμάνος ηγέτορας, ισχυρό ναυτικό για να αναμετρηθεί με το Βυζάντιο.
- Η οροσειρά **Ταύρου - Αντίταυρου** στην **Κιλικία - ανατολική Μ. Ασία**, που δεν ήταν εύκολα προσπελάσιμη, ήταν πλέον το σύνορο των δύο κρατών, χαλιφάτου και αυτοκρατορίας. Οι Άραβες κατέλαβαν την **Κύπρο** και κατόπιν τη **Ρόδο** (654). Μεγάλος αραβικός στόλος ναυπηγήθηκε στην **Τρίπολη της Φοινίκης** και κατέστρεψε στη νοτιοδυτική Μ. Ασία τον στόλο του άπειρου **Κώνσταντος Β΄** στη λεγόμενη «**ναυμαχία των ιστίων**».

Κώνστας Β΄ (641-668) και χαλίφης Μωαβίας **Εσωτερικές εξελίξεις στο χαλιφάτο και αραβική επέκταση**

- Η πολιτική κρίση που ενέσκηψε στο χαλιφάτο μετά τη δολοφονία του **χαλίφη Οθμάν** και τη σύγκρουση **Μωαβία - Αλή** δεν επέτρεψε στον **Μωαβία** να εκμεταλλευθεί τη νίκη του. Σύναψη **ειρήνης το 659** με την αυτοκρατορία.
- Ο **Μωαβίας** νίκησε τον **Αλή** και χρησιμοποίησε στην επικράτειά του τον παλαιό βυζαντινό διοικητικό μηχανισμό. Πολιτικό κέντρο της νέας δυναστείας αναδείχθηκε η **Δαμασκός**, ενώ ακολουθήθηκε επεκτατική πολιτική που οδήγησε τους Άραβες έως τον **Ινδό ποταμό** στην Ασία και έως την **βόρεια Αφρική**. Η αυτοκρατορική έως τότε **Καρχηδόνα**, δηλ. το **εξαρχάτο Αφρικής**, **πέρασε τελικά στον αραβικό έλεγχο αργότερα, το 695** και οριστικά **το 698**.

Κώνστας Β΄ (641-668)

Θρησκευτική πολιτική

- Ο Κώνστας ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για τις αυτοκρατορικές κτήσεις στη Δύση, κυρίως επειδή κατανόησε τον αραβικό κίνδυνο εκεί. Η δογματική έριδα του **μονοθελητισμού** υπέσκαπτε ωστόσο τότε την πολιτική και εκκλησιαστική εξάρτηση των **εξαρχάτων Αφρικής και Ιταλίας** από το κέντρο, την Κων/πολη, καθώς ο **μονοθελητισμός** δεν ήταν αποδεκτός από τη Ρώμη.
- Ο Κώνστας απαγόρευσε τη συζήτηση για το συγκεκριμένο πρόβλημα, επειδή δεν έβρισκε άλλη λύση, και εξέδωσε το **648** το λεγόμενο «**Τύπο**», που ανακαλούσε την Ηράκλεια «**Έκθεση**» του 638. Η σύνοδος που συγκάλεσε όμως ο **πάπας Μαρτίνος** στο Λατερανό απέρριψε τόσο την **Έκθεση** του Ηράκλειου όσο και τον **Τύπο** του Κώνσταντος και αναθεμάτιζε τους πατριάρχες **Σέργιο** και **Πύρρο** καθώς και τους **Κύρο** και **Παύλο**, στους οποίους απέρριπτε την ευθύνη γι' αυτά τα κείμενα. Τελικά ο Κώνστας διέταξε την **σύλληψη του πάπα**, ο οποίος μεταφέρθηκε στην **Κων/πολη** και εξορίστηκε στην **Κριμαία**, ενώ ο πρωτοστάτης κατά της κυβερνητικής θρησκευτικής πολιτικής θεολόγος **Μάξιμος** εξορίστηκε επίσης.

Κώνστας Β΄ (641-668)

Μεταρρυθμίσεις και μετάβαση στα Βαλκάνια και στη Δύση

- Οι δυτικές αφηγηματικές πηγές και τα νομίσματα μας παρέχουν πληροφορίες για το ταξίδι και την χρόνια παραμονή του Κώνσταντος στην **Ιταλία** και τη **Σικελία**, με ενδιάμεσους σταθμούς τη **Θεσσαλονίκη** και την **Αθήνα**.
- Σκοπός του Κώνσταντος ήταν η **ενίσχυση της αυτοκρατορικής παρουσίας** παντού, καθώς η τελευταία κινδύνευε από τους **Σλάβους** επήλυδες στα Βαλκάνια, από τους **Λογγοβάρδους** στην Ιταλία και από τους **Άραβες** (που είχαν πλέον κυριαρχήσει ήδη στη Μέση Ανατολή και την Αίγυπτο) στη βόρεια Αφρική (Καρχηδόνα) και στη κεντρική Μεσόγειο (Σικελία).

Κώνστας Β΄ (641-668)

Μεταρρυθμίσεις και μετάβαση στα Βαλκάνια και στη Δύση

- Ο αυτοκράτορας πρώτα ενίσχυσε τη βυζαντινή κυριαρχία στον ελλαδικό χώρο επισκεπτόμενος τη **Θεσσαλονίκη** και την **Αθήνα**. Κατόπιν έπλευσε στην **Ιταλία** και επισκέφθηκε τη **Ρώμη (Ιούλιος 663)**, όπου τον υποδέχθηκε ο **πάπας Βιταλιανός**. Η επίσκεψη στον **Άγιο Πέτρο** και στη βασιλική της *Santa Maria de Maggiore* δε θύμιζε ωστόσο πλέον σε τίποτε την επίσκεψη του αυτοκράτορα **Κωνσταντίου Β΄** στη Ρώμη τον 4^ο αι., όταν τότε ήταν παρόντες ο **ρωμαϊκός δήμος** και η **σύγκλητος** στο *Forum romanum*. Η α΄ και η β΄ τελετή αντανάκλουν ουσιαστικά τη διαφορετική πραγματικότητα της αρχαίας (4^{ος} αι.) και της μεσαιωνικής εποχής αντίστοιχα (7^{ος} αι.).
- Στη **Σικελία** ο Κώνστας παρέμεινε επί 5 χρόνια με έδρα του τις **Συρακούσες**, προσπαθώντας να ενισχύσει το ναυτικό επιβάλλοντας φόρους και να την προασπίσει από τους **Άραβες**. Τελικά όμως **δολοφονήθηκε** στο λουτρό του από έναν αυλικό το **668**. Τον διαδέχθηκε ο 17χρονος γιος του **Κωνσταντίνος Δ΄**, ο οποίος επιβλήθηκε τελικά στα στρατεύματα.

Έργο και αποτίμηση της βασιλείας του Κώνσταντος Β΄ (641-668)

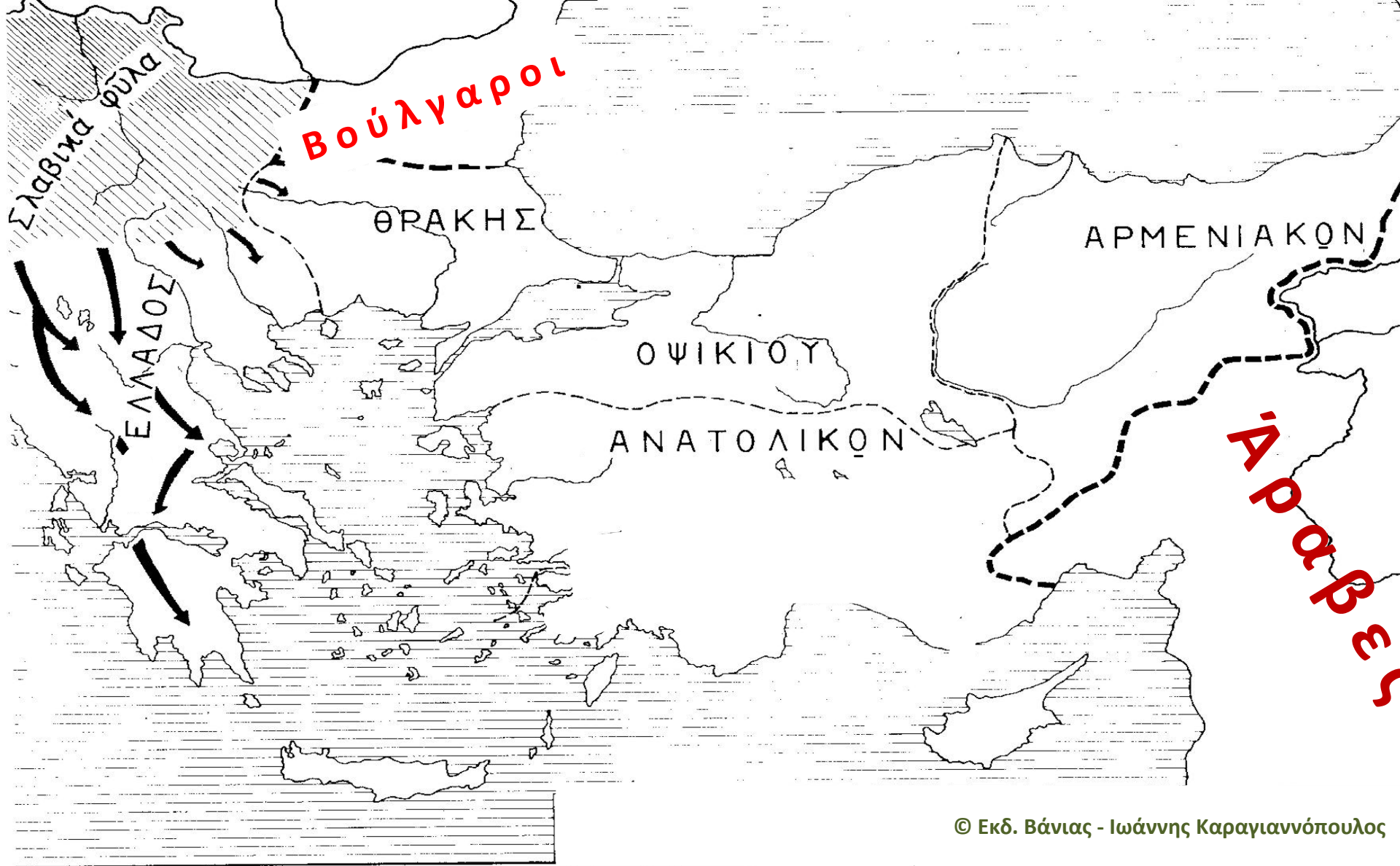
- Ο Κώνστας αφιέρωσε τις δυνάμεις του στην πραγματοποίηση τομών, ώστε να αντιμετωπίσει την αραβική επιθετικότητα και τις σλαβικές εγκαταστάσεις στα Βαλκάνια.
Αναλυτικότερα:
- Η πρώτη ουσιαστική απόπειρα διπλωματικής επαφής χαλιφάτου - αυτοκρατορίας μνημονεύεται επί Κώνσταντος και χαλίφη Μωαβία, όταν ο **κουβικουλάριος Ανδρέας** στάλθηκε ως πρεσβευτής του Κώνσταντος για να διαπραγματευθεί κάποια συνεργασία για την καταστολή στάσης στη Μικρά Ασία. Αυτό υποδηλώνει ότι **η αυτοκρατορία αναγνώριζε πλέον, έστω σιωπηρά, έμμεσα και προς το παρόν, την απώλεια των εδαφών της που βρίσκονταν νότια και ανατολικά του Ταύρου - Αντίταυρου στην Ανατολή** (δηλ. τις βόρεια Μεσοποταμία, Συρία, Παλαιστίνη) και ανατολικά της σημερινής Τυνησίας στην Αφρική (δηλ. την Αίγυπτο) στους Άραβες. Αυτό όμως έπρεπε να γίνει για ενισχυθεί η αυτοκρατορική κυριαρχία αλλού.

Έργο και αποτίμηση της βασιλείας του Κώνσταντος Β΄ (641-668)

- Από τη **Σικελία** ο Κώνστας εξέδωσε σειρά διαταγμάτων που συνοψίζονται στο σύνθημα: **απομάκρυνση από το ρωμαϊκό θεσμικό παρελθόν και στροφή στην εξελληνισμένη κρατική ιδεολογία της Ανατολικής αυτοκρατορίας**. Γι' αυτό ίσως δολοφονήθηκε από άτομα μονοφυσιτικών τάσεων και αρμενικής καταγωγής. Ο ίδιος είχε συνείδηση της βαρύτητας των θεσμικών και διαρθρωτικών αλλαγών του:
- Στο **χάλκινο νόμισμά** του, που επιδίωκε να απορροφήσει τις πληθωριστικές τάσεις της βυζαντινής οικονομίας, ο **Κώνστας Β΄** υιοθέτησε την ελληνική επιγραφή **ΑΝΑΝΕΩΣΙΣ**, δηλώνοντας έτσι την στροφή σε νέες πολιτισμικές βάσεις αλλά και το περιεχόμενο της μεταρρυθμιστικής του προσπάθειας. Η αλλαγή ήταν βέβαια συνέχεια των αλλαγών στο εσωτερικό του κράτους από τον 6^ο αι. και εξής και σίγουρα όχι σύλληψη ενός μόνο προσώπου.

Έργο και αποτίμηση της βασιλείας του Κώνσταντος Β΄ (641-668)

- Επί Κώνσταντος αρχίζουν να μνημονεύονται στις σφραγίδες τα νέα αυτοκρατορικά στρατιωτικά σώματα (κατάλοιπα των παλαιών) που τότε οργανώθηκαν ως «**στρατηγίες**» στη Μ. Ασία (**Αρμενιάκοι** και **Ανατολικοί**). Τον 8^ο αι. μετασχηματίστηκαν σε διοικητικές - στρατιωτικές περιφέρειες («**θέματα**»). Δεν γνωρίζουμε εάν οι άνδρες τους απέκτησαν γαίες επί Κώνσταντος, όπως υποστηρίζει ο W. Treadgold.
- Οι **στρατηγίες** ήταν ουσιαστικά τα παλαιά *magisteria militum per Orientem* και *per Armeniam*, οι στρατιές δηλ. που υποχώρησαν στη Μ. Ασία μετά την ήττα τους από τους Άραβες. Εκεί συγκεντρώθηκαν σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές και οργανώθηκαν σε νέα βάση φέροντας πλέον ελληνικές ονομασίες και διοικητές **στρατηγούς** (και όχι πλέον *magistri militum*).

- Τα γεωγραφικά όρια στρατιωτικού ελέγχου των πρώτων αυτοκρατορικών **στρατηγιών** στα τέλη του 7^{ου} αι. (μετά τα μέσα του 8^{ου} αι. αποκαλούνται **θέματα**)
- Η σλαβική και η βουλγαρική εγκατάσταση στα Βαλκάνια κατά τον 7^ο αι.

Έργο και αποτίμηση της βασιλείας του Κώνσταντος Β΄ (641-668)

- Μια άλλη νέα στρατιά (αργότερα *θέμα*), το **Οψίκιον** (η ονομασία προέρχεται εκ της ακολουθίας / φρουράς Obsequium > Obsequion > Opsicion > Οψίκιον), συνόδευσε τον **Κώνσταντα** στη **Δύση**, ως συνέχεια της στρατιάς του **πραισέντου** που βρισκόταν πάντοτε κοντά στον αυτοκράτορα. Το **Οψίκιον** εγκαταστάθηκε τελικά ως στρατιωτικό σώμα στη βορειοδυτική Μ. Ασία.

- βλ. σχετικά Γ. Α. Λεβενιώτης, Obsequentes - privatum obsequium - Obsequium - Obsequion - Opsicion- Οψίκιον. Η εξέλιξη ενός τεχνικού όρου και η πρώιμη περίοδος του «θέματος» Οψικίου / Obsequentes - privatum obsequium - Obsequium - Obsequion - Opsicion - Οψίκιον. *The Evolution of a Technical Term and the Early Period of Opsikion*, ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ. Τιμητικός τόμος για την ομότιμη καθηγήτρια Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, εκδ. Θ. Κορρές - Πολύμνια Κατσώνη - Ι. Λεοντιάδης - Α. Γκουτζιουκώστας, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 361-410.

Έργο και αποτίμηση της βασιλείας του Κώνσταντος Β΄ (641-668)

- Ο Κώνστας εφάρμοσε επίσης **μέτρα μετοικεσιών** πληθυσμών σε διάφορες περιοχές για να ενισχύσει την κατά τόπους αυτοκρατορική παρουσία.
- Ο Κώνστας ήταν τολμηρός, διέθετε καλές προθέσεις, πλούσιες ιδέες και πήρε πολιτικώς ορθές πρωτοβουλίες, αλλά οι πηγές τον αντιμετωπίζουν με αρνητικό τρόπο. Ο ίδιος είχε μεν κάπως βίαιο και ισχυρό χαρακτήρα, αλλά δε διέθετε επαρκή οικονομικά μέσα και στρατεύματα, ώστε να φέρει εις πέρας το πρόγραμμά του. Η θρησκευτική συμπεριφορά του υπήρξε κάπως υπερβολική και δημιούργησε έχθρες.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Πολιτειακά και ιδεολογικές και κοινωνικές τάσεις κατά τον 7^ο αι.

- Ο **Κωνσταντίνος Δ΄** ανέλαβε την εξουσία υπό δραματικές συνθήκες σε ηλικία μόλις 17 ετών. Εξαιτίας της ανεπάρκειας των πηγών της εποχής γνωρίζουμε λίγα πράγματα για την προσωπική ζωή, και όχι μόνο, των διαδόχων του Ηρακλείου. Όλοι τους ανέβηκαν στον θρόνο σε μικρή ηλικία και πέθαναν αρκετά νέοι. Τα επιτεύγματά τους οφείλονταν προφανώς και στους ικανούς συμβούλους που διέθεταν, ειδικά στους αξιωματούχους της συγκλήτου.
- Όπως είχε συμβεί και με τον Ηράκλειο, ο **Κωνσταντίνος Δ΄** διαπνεόταν σε όλη τη βασιλεία του από μια βαθύτατη δυσπιστία προς το στράτευμα.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Πολιτειακά, ιδεολογικές και κοινωνικές τάσεις κατά τον 7^ο αι.

- Σε ολόκληρη γενικά τη διάρκεια του 7^{ου} αι. ο αυτοκρατορικός θεσμός δοκιμάζεται ανάμεσα στην παραδοσιακή «άρχουσα τάξη», την **αρχαιοπρεπή συγκλητική «αριστοκρατία»** (που ταυτίζεται με την επικράτηση της **ορθοδοξίας** και τη συνεννόηση με τη Δύση και σιγά σιγά παρακμάζει) και στο **στρατό**. Ο τελευταίος είναι πλέον η **ανερχόμενη δύναμη στη βυζαντινή κοινωνία**, εκφράζει τη μάζα του «αγροτικοποιημένου», πλέον, πληθυσμού και συνδέεται με καινοφανείς θρησκευτικές ιδεολογικές απόπειρες (**Μονοθελητισμός** και αργότερα **Εικονομαχία**).

- Ο αυτοκρατορικός θεσμός, ο μόνος ουσιαστικά ρυθμιστικός θεσμός του πολιτεύματος, ταλαντεύεται ανάμεσα στη διαρκή αντιμετώπιση αυτών των κοινωνικών ομάδων, χωρίς να μπορεί να ακολουθήσει ενιαία τακτική. Επειδή **οι μεσαιωνικές πλέον πηγές της εποχής δε διέπονται πλέον από επιστημονική ιστορική αντίληψη**, φαίνεται σαν όλα να οφείλονται σε προσωπικές επιλογές των αυτοκρατόρων.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Πολιτειακά και πολιτικές εξελίξεις

- Η βασιλεία του **Κωνσταντίνου Δ΄** υπήρξε σταθμός στην ιστορία του βυζαντινού πολιτειακού δικαίου. Τότε άρχισε να επικρατεί η αρχή της κληρονομικής διαδοχής από τον πατέρα στον πρωτότοκο γιο και συνάπτεται με την κατοχή της βασιλικής ιδιότητας από τον εκάστοτε επίδοξο διάδοχο.

- Σημαντικές είναι οι πληροφορίες για τη συμβολή των πολιτειακών παραγόντων στη διαδοχή, όπως π.χ. η αξίωση του στρατού (**στρατηγία Ανατολικών**) για συμμετοχή στην εξουσία των δύο νεότερων αδελφών του Κωνσταντίνου, **Ηρακλείου** και **Τιβερίου**, το 669. Οι αδελφοί τελικά ρινοκοπήθηκαν, οι επικεφαλής του στρατού εκτελέστηκαν, ενώ οι τρεις γιοι του Κων/νου Δ΄ τιμήθηκαν δια των βασιλικών συμβόλων.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

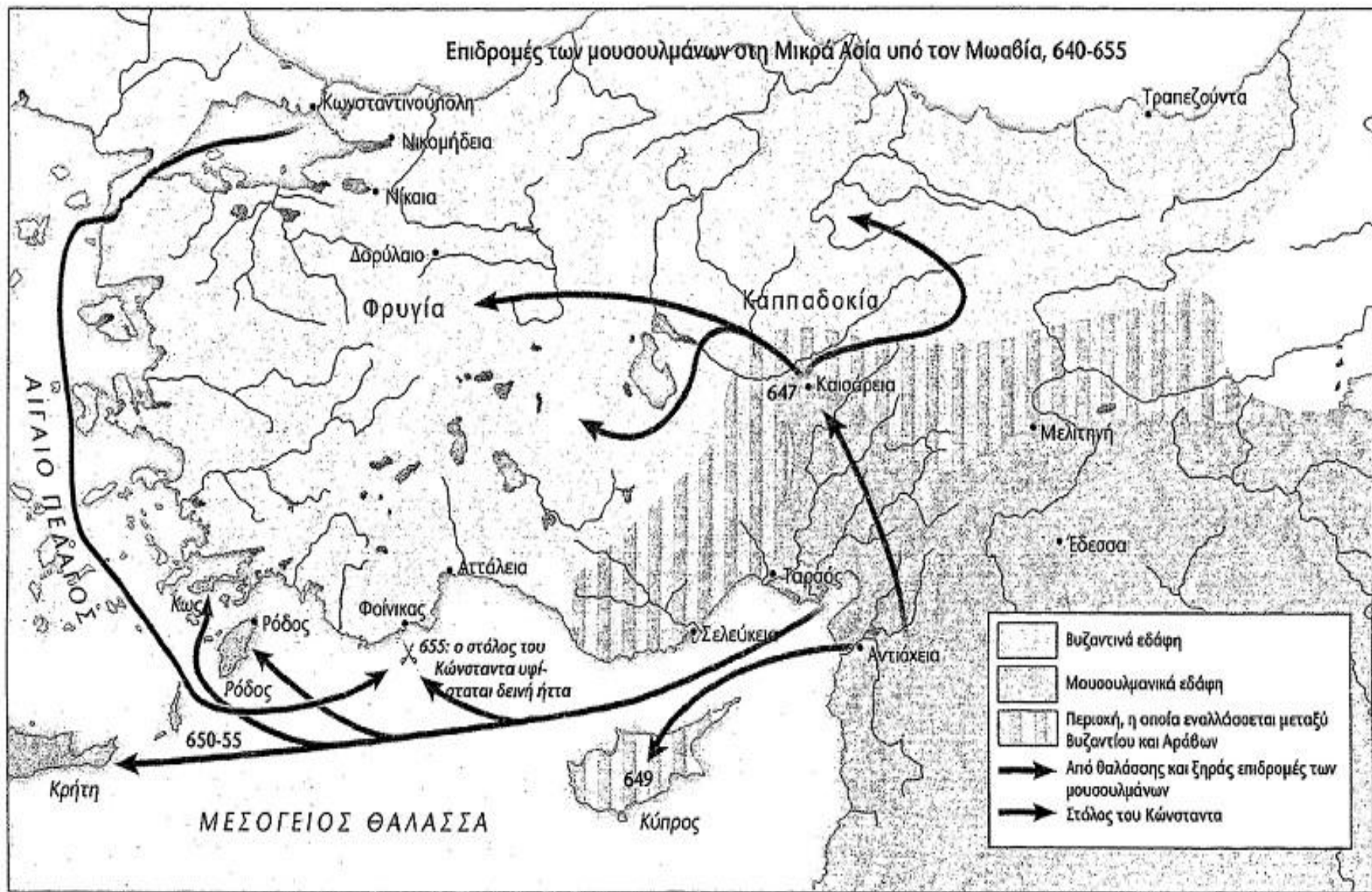
Α΄ αραβική πολιορκία της Κων/πολης (ca. 674-678 ή ca. 668-669 κατά τον M. Jankowiak)

- Όταν ο **χαλίφης Μωαβίας** αποκατέστησε την τάξη στο εσωτερικό του χαλιφάτου στράφηκε εναντίον της αυτοκρατορίας. Συγκρότησε δύο στόλους και προσπάθησε να αποκτήσει ναυτικές βάσεις σε καίρια στρατηγικά σημεία, ώστε να προωθηθεί στην Κων/πολη. Οι Άραβες δημιούργησαν βάσεις στην **Κύζικο της Προποντίδας**, στη **Σμύρνη** και στις ακτές της **Κιλικίας** και της **Λυκίας** (670-672).

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Α΄ αραβική πολιορκία της Κων/πολης (ca. 674-678 ή ca. 668-669 κατά τον M. Jankowiak)

- Το **673/4** (;) οι **Άραβες** βρίσκονταν πλέον στα **Θρακικά προάστια της Κων/πολης**, αλλά οι μετέπειτα επιχειρήσεις τους εναντίον της Πόλης διεξάγονταν από Απριλίου μέχρι Σεπτεμβρίου και μόνο από τη θάλασσα. Δεν ήταν σε θέση να αποκλείσουν και να προσβάλουν την Κων/πολη και από τη χερσαία πλευρά, δηλαδή τη Θράκη.
- Στην τελική έκβαση της αναμέτρησης έπαιξε καθοριστικό ρόλο η χρησιμοποίηση από το ισχυρό βυζαντινό ναυτικό του **υγρού πυρός**, εφεύρεση του Έλληνα μηχανικού της Συρίας **Καλλινίκου**, το οποίο έκαψε τα αραβικά σκάφη. Οι Άραβες αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν και υπέστησαν τεράστιες απώλειες από καταιγίδες κατά την διάρκεια της επιστροφής.

Αραβικές επιδρομές στη Μ. Ασία υπό τον Μωαβία (ca. 649-655)

**Η αραβική
διείσδυση στο
Αιγαίο, στα Στενά
και στην Προποντίδα
(ca. 670-674)**

ΚΑΙ

**η α' αραβική
πολιορκία της
Κωνσταντινούπολης
(ca. 674-678;)**

Η χρήση του υγρού πυρός από τους Βυζαντινούς
Μεσαιωνική μικρογραφία από τον χειρόγραφο κώδικα του Ιωάννη Σκυλίτζη

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Οι πολιτικές επιπτώσεις της βυζαντινής νίκης του 678

- Η συντριβή του αραβικού στόλου ανάγκασε τον **Μωαβία** να προτείνει σύναψη ειρήνης με καταβολή ετήσιας χορηγίας. Η διεθνής απήχηση του γεγονότος, που έσωσε ολόκληρη την Ευρώπη από την αραβική κατάκτηση, ανύψωσε το γόητρο του **Κωνσταντίνου Δ΄**, στον οποίο έστειλαν συγχαρητήρια και δώρα οι *ρήγες της Δύσης*, ο *Άβαρος χαγάνος* και μικροί τοπικοί ηγεμόνες παρακαλώντας για ειρηνική συνύπαρξη με την αυτοκρατορία.
- Το μερίδιο του Βυζαντίου στην απόκρουση της Αραβικής απειλής από την Ευρώπη υπήρξε τεράστιο, καθώς οι πιο σημαντικές αραβικές ήττες ήταν η *α΄* αποτυχημένη πολιορκία της Κων/πολης, η *β΄* αποτυχημένη **πολιορκία της Κων/πολης [717-718]** και η ήττα των Αράβων της Ισπανίας στο **Πουατιέ** της Γαλλίας από τον *Φράγκο μαγιορδόμο* του Φραγκικού βασιλείου **Κάρολο Μαρτέλο (732)**.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Οι πολιτικές επιπτώσεις της απόκρουσης των Αράβων
και η «στροφή» της βυζαντινής πολιτειακής θεωρίας

- Η πτωτική πορεία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας από τον 3^ο αι. μ.Χ. είχε οδηγήσει σε **προσαρμογή την παραδοσιακή ρωμαϊκή κρατική ιδεολογία**. Η τελευταία ήταν αρχικά στρατοκρατική και επιθετική θέτοντας έναν προκαθορισμένο σκοπό στο ιστορικό γίνεσθαι, την **κοσμοκρατία της Ρώμης**.
- Οι ιστορικές εξελίξεις προσάρμοσαν βέβαια την κρατική ιδεολογία στην ιδέα της **απαραβίαστης ακεραιότητας της αυτοκρατορίας**, την οποία ωστόσο επίσης έθεσαν αργότερα με την σειρά τους σε δοκιμασία οι βαρβαρικές εισβολές στο εσωτερικό του κράτους. Τα «βαρβαρικά» κρατικά μορφώματα που δημιουργήθηκαν στα εδάφη της πρώην Ρωμαϊκής Δύσης πάντως δεν αναγνωρίστηκαν από την Κων/πολη, ενώ και η τελική αποτυχία της μερικής ιουστινιάνειας *reconquista* σε αυτές τις περιοχές δεν επηρέασε την αυτοκρατορική πολιτειακή θεωρία μέχρι τα μέσα του 7^{ου} αι.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

**Οι πολιτικές επιπτώσεις της απόκρουσης των Αράβων
και η «στροφή» της βυζαντινής πολιτειακής θεωρίας**

- Το επόμενο ρήγμα στην κρατική ιδεολογία ήλθε ουσιαστικά στα μέσα του 7^{ου} αι. με την **σιωπηρή αναγνώριση επί Κώνσταντος Β΄ των πρόσφατων εκτεταμένων αραβικών κατακτήσεων** στην πρώην ρωμαϊκή Ανατολή.

- Η οριστική στροφή της βυζαντινής πολιτειακής θεωρίας συντελέστηκε επί **Κων/νου Δ΄**, καθώς επί της βασιλείας του συνέβησαν κοσμοϊστορικά γεγονότα: Η **συνθήκη ειρήνης του 678** μεταξύ χαλιφάτου - αυτοκρατορίας, μετά τη συντριβή των Αράβων στην Κων/πολη, επέβαλλε μεν βαρύτατους όρους στους τελευταίους αλλά όχι και την αποχώρηση από την πρώην αυτοκρατορική Ανατολή. Έτσι, **η νικήτρια αυτοκρατορία αναγνώρισε τα νέα διεθνή εδαφικά σύνορα**, γεγονός που παγιώθηκε ουσιαστικά και με την επίσης επωφελή κατά τα άλλα για το Βυζάντιο **συνθήκη του 684**.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Οι πολιτικές επιπτώσεις της απόκρουσης των Αράβων
και η «στροφή» της βυζαντινής πολιτειακής θεωρίας

- Οι Βυζαντινοί λοιπόν εγκατέλειψαν, τουλάχιστον πρακτικά (*de facto*), τις παλαιές ρωμαϊκές αντιλήψεις περί παγκοσμιότητας και εδαφικής ακεραιότητας του κράτους τους και αποδέχθηκαν την νέα πραγματικότητα.
- Σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει μάλλον να τοποθετηθεί και η σύγκληση της Στ' Οικουμενικής συνόδου στην Κων/πολη το 680/81: Το Βυζάντιο είχε πάψει πλέον να θεωρεί σκόπιμη την αντιπαράθεση με την ορθόδοξη Δύση εμμένοντας σε ανατολικά θεολογικά σχήματα που δεν εκπροσωπούσαν πλέον ιδιαίτερα τη βυζαντινή θεολογική διάνοηση (*μονοθελητισμός, μονοενεργητισμός*), εφόσον η άλλοτε μονοφυσιτική Ανατολή βρισκόταν πλέον υπό αραβικό έλεγχο.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Οι πολιτικές επιπτώσεις της απόκρουσης των Αράβων
και η «στροφή» της βυζαντινής πολιτειακής θεωρίας

- Για τη νέα γεωπολιτική θεωρία των Βυζαντινών διαθέτουμε δυστυχώς ουσιαστικά μόνο τη σιβυλλική φράση του μεταγενέστερου **Θεοφάνη** περί «**δεσποτικής ειρήνης**» που έγινε αποδεκτή από όλους. Ο «δεσπότης» - αυτοργός της νέας διεθνούς κατάστασης ήταν ο **Κων/νος Δ΄**.
- Με τη νέα γεωπολιτική θεωρία ο κόσμος διαιρέθηκε σε δύο σφαίρες, στον **χριστιανικό κόσμο** ή «**οικουμένη**» και στο **μη χριστιανικό κόσμο**, ενώ η οροθέτηση της εξουσίας δεν εκφραζόταν πια εδαφικά αλλά ιδεολογικά. Από τη χριστιανική πλευρά, ο **αυτοκράτορας** μεταβλήθηκε σε έναν «οικουμενικό» θρησκευτικό αρχηγό που εγγυούνταν την διεθνή νομιμότητα και ήταν ισότιμος του **χαλίφη** που ηγείτο του Ισλάμ.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

**Οι πολιτικές επιπτώσεις της απόκρουσης των Αράβων
και η «στροφή» της βυζαντινής πολιτειακής θεωρίας**

- **Πολιτική ιδεολογία και θρησκευτικές πεποιθήσεις συνέπιπταν λοιπόν πλέον ιδεολογικά.** Η πρώτη διέθετε σπέρματα «θεοκρατικής» θεώρησης της ιστορικής πορείας, στην οποία δίνεται πλέον μεταφυσικό περιεχόμενο και γραμμική θεώρηση, όπως φαίνεται από τα χρονογραφικά έργα της εποχής. **Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ενέχουν παράλληλα πολιτικές σκοπιμότητες.**
- Η στροφή λοιπόν των μέσων του 7^{ου} αι. θα έχει ανυπολόγιστες συνέπειες στο ιστορικό γίνεσθαι αλλά και στις ενδοχριστιανικές σχέσεις, καθώς εισήγαγε μια καινούρια διεθνή νομιμότητα που δεν εδράζεται στο δίκαιο αλλά στη θρησκεία.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

**Οι πολιτικές επιπτώσεις της απόκρουσης των Αράβων
και η «στροφή» της βυζαντινής πολιτειακής θεωρίας**

- Οι χριστιανοί ηγεμόνες μάλλον αναγνώρισαν στο πρόσωπο του Κων/νου Δ΄ τον ύπατο ρυθμιστή της διεθνούς έννομης τάξης, ενώ **οι Βυζαντινοί θεώρησαν ότι η αλλαγή στην χριστιανική, άλλοτε Ρωμαϊκή, αυτοκρατορία, είχε πλέον παγιωθεί** και ότι καμιά αλλαγή δεν ήταν πλέον ανεκτή στο εσωτερικό της.
- Οι ιστορικές εξελίξεις βέβαια απέδειξαν το λαθεμένο αυτής της άποψης. **Η μόνη γλώσσα επιβολής της αυτοκρατορικής εξουσίας θα παρέμενε εκείνη της ισχύος των όπλων.**

Για όλα τα παραπάνω, βλ.

- **P. Yannopoulos, *La société profane dans l'Empire byzantin des VIIe, VIIIe et IXe siècles*, Louvain 1975.**
- **Π. Γιαννόπουλος, Η αρχή της βυζαντινής οικουμενικότητας, *Ηράκλειος. Ο σκοτεινός 7^{ος} αιώνας* (Ιστορικά Ελευθεροτυπίας αρ. 169, 23 Ιανουαρίου 2003) 6-10.**
- **Τ. Λουγγής, Δοκίμιο για την κοινωνική εξέλιξη στη διάρκεια των λεγόμενων «Σκοτεινών αιώνων» (602-867), *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 6 (1985) 139-222.**

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Εξωτερική πολιτική - Άραβες

- Η ευνοϊκή για το Βυζάντιο **συνθήκη με τους Άραβες το 678** συνέχισε να διέπει τις σχέσεις της αυτοκρατορίας με το Χαλιφάτο και μετά το θάνατο του **Μωαβία** το 680 και την αστάθεια στο εσωτερικό του Αραβικού κράτους μέχρι την επικράτηση του **Αβιμέλεχ** (685-705).
- Ο **Αβιμέλεχ**, αντιμετωπίζοντας **λιμό στη Συρία** και τους εξεγερμένους **Μαρδαΐτες του όρους Λιβάνου**, πρότεινε αύξηση του ποσού που κατέβαλλε το Χαλιφάτο στην αυτοκρατορία σε **365.000 νομίσματα** ετησίως και την αποστολή επιπρόσθετων δούλων και αραβικών ίππων. Η αυτοκρατορία ωστόσο δεν κατόρθωσε να εκμεταλλευθεί την ανάπαυλα στο ανατολικό της μέτωπο, καθώς **ένας νέος επικίνδυνος εχθρός εμφανίστηκε στο βόρειο σύνορό της**.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Η απώλεια του κάτω Δούναβη: Εμφάνιση και εγκατάσταση των Βουλγάρων στα Βαλκάνια

- Βασική πηγή για την εμφάνιση των **Βουλγάρων** είναι ο **Θεοφάνης**. Οι **Πρωτοβούλγαροι** ήταν ασιατικός, ουννικός ή τουρκικός λαός, που στα τέλη του 5^{ου} αι. ήταν εγκατεστημένος στα βόρεια της **Μαιώτιδας λίμνης** (Αζοφικής). Κάποιοι από αυτούς είχαν υπηρετήσει τον 6^ο αι. στον αυτοκρατορικό στρατό και εγκαταστάθηκαν στη **Λαζική** του **Εύξεινου Πόντου**. Ο αρχηγός τους **Κόβρατ** ίδρυσε Ονογουρικό - Βουλγαρικό κράτος στη Μαιώτιδα λίμνη και συμμαχόταν με τον **Ηράκλειο** παίρνοντας τον τίτλο του **πατρικίου**. Η «Μεγάλη Βουλγαρία» του ωστόσο διασπάστηκε υπό την πίεση των **Χαζάρων**, επίσης «τουρκικού» λαού, και οι πέντε γιοι του **Κοβράτου** αναζήτησαν σε διαφορετικές κατευθύνσεις την τύχη τους με τμήμα του λαού τους.
- Οι τέσσερις μικρότεροι κατευθύνθηκαν στα δυτικά και ο τρίτος από αυτούς, ο **Ασπαρούχ**, κατέφυγε στις εκβολές του **Δούναβη**, σε ελώδεις περιοχές, από όπου άρχισε επιδρομές στις βυζαντινές περιοχές.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Η απώλεια του κάτω Δούναβη: Εμφάνιση και εγκατάσταση των Βουλγάρων στα Βαλκάνια

- Ο Κωνσταντίνος Δ΄ οργάνωσε συνδυασμένη ναυτική και στρατιωτική επιχείρηση για την εκδίωξη των **Βουλγάρων** με συμμετοχή και των μικρασιατικών **στρατηγιών** (μετέπειτα **θεμάτων**), αλλά ο βυζαντινός στρατός πανικοβλήθηκε χωρίς λόγο, όταν ο ίδιος αποσύρθηκε στη **Μεσημβρία** επί του Εύξεινου Πόντου, και υπέστη σοβαρές απώλειες κατά την υποχώρηση. Οι Βούλγαροι κατήλθαν τότε νοτιότερα και υπέταξαν τα εγκατεστημένα νοτίως του Δούναβη **σλαβικά φύλα** που αναγνώριζαν μέχρι τότε τη βυζαντινή κυριαρχία (**Επτά γενεαί** και **Σεβέρεις**).
- Ο αυτοκράτορας αναγκάστηκε να αποδεχθεί τα τετελεσμένα και με **συνθήκη** αναγνώρισε το 681 την κατοχή αυτών των εδαφών από τους Βουλγάρους. **Έτσι, για πρώτη φορά ο Δούναβης έπαψε να αποτελεί βόρειο σύνορο της αυτοκρατορίας**, η οποία απέκτησε προοδευτικά έναν ακόμη επικίνδυνο εχθρό, σχετικά κοντά μάλιστα στην πρωτεύουσα του κράτους.

Γεωφυσικός χάρτης των Βαλκανίων

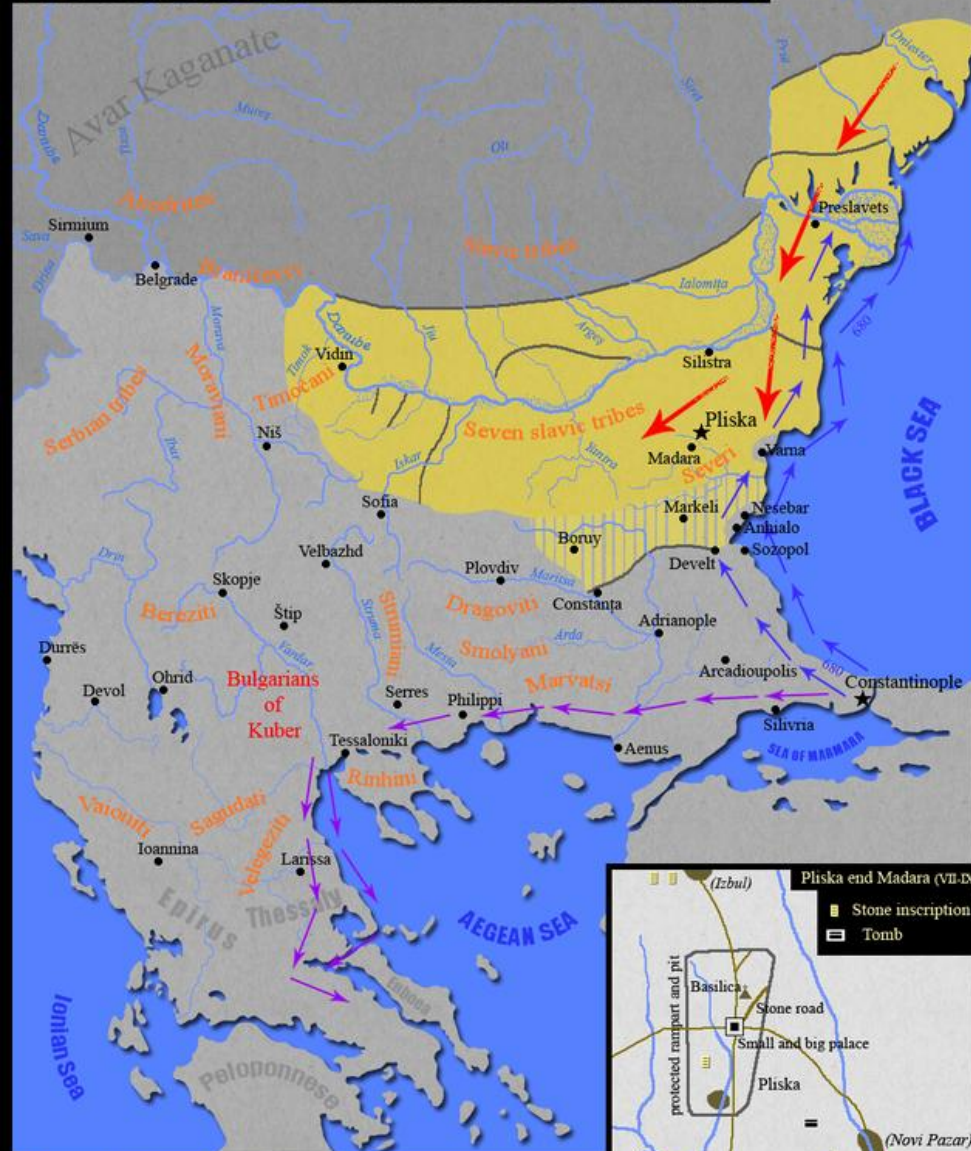
Ιστορία του ελληνικού
έθνους, Τόμος Θ΄
© Εκδοτική Αθηνών

Η εισβολή και εγκατάσταση των **Πρωτοβουλγάρων** υπό τον **Ασπαρούχ**
επί **Κωνσταντίνου Δ΄** (ca. **680/81**)

Πρωτοβούλγαροι

**Ιστορία του ελληνικού
έθνους, Τόμος Θ΄**
© Εκδοτική Αθηνών

Με κίτρινο χρώμα υποδηλώνονται τα εδάφη που κατέλαβαν οι Πρωτοβούλγαροι υπό τον Ασπαρούχ στον Κάτω Δούναβη και τον Αίμο μετά το 681 καθώς και οι μετέπειτα προσαρτήσεις του Τέρβελ(η).

Στο μεγάλο χάρτη υποδηλώνονται και τα νεοεγκατεστηθέντα σλαβικά φύλα στα Βαλκάνια τον 7^ο αι. καθώς και οι εκστρατείες των Βυζαντινών για τον έλεγχο αυτών στις νότιες περιοχές της Χερσονήσου.

- Bulgaria under Asparuh
- Territorial expansion of Tervel
- Byzantine Empire
- Bulgarians of Asparuh
- Campaign of Constantine IV against Asparukh
- Campaign of Byzantine Empire against Slavic tribes
- Slavic tribe
- Border rampart

© Kandi

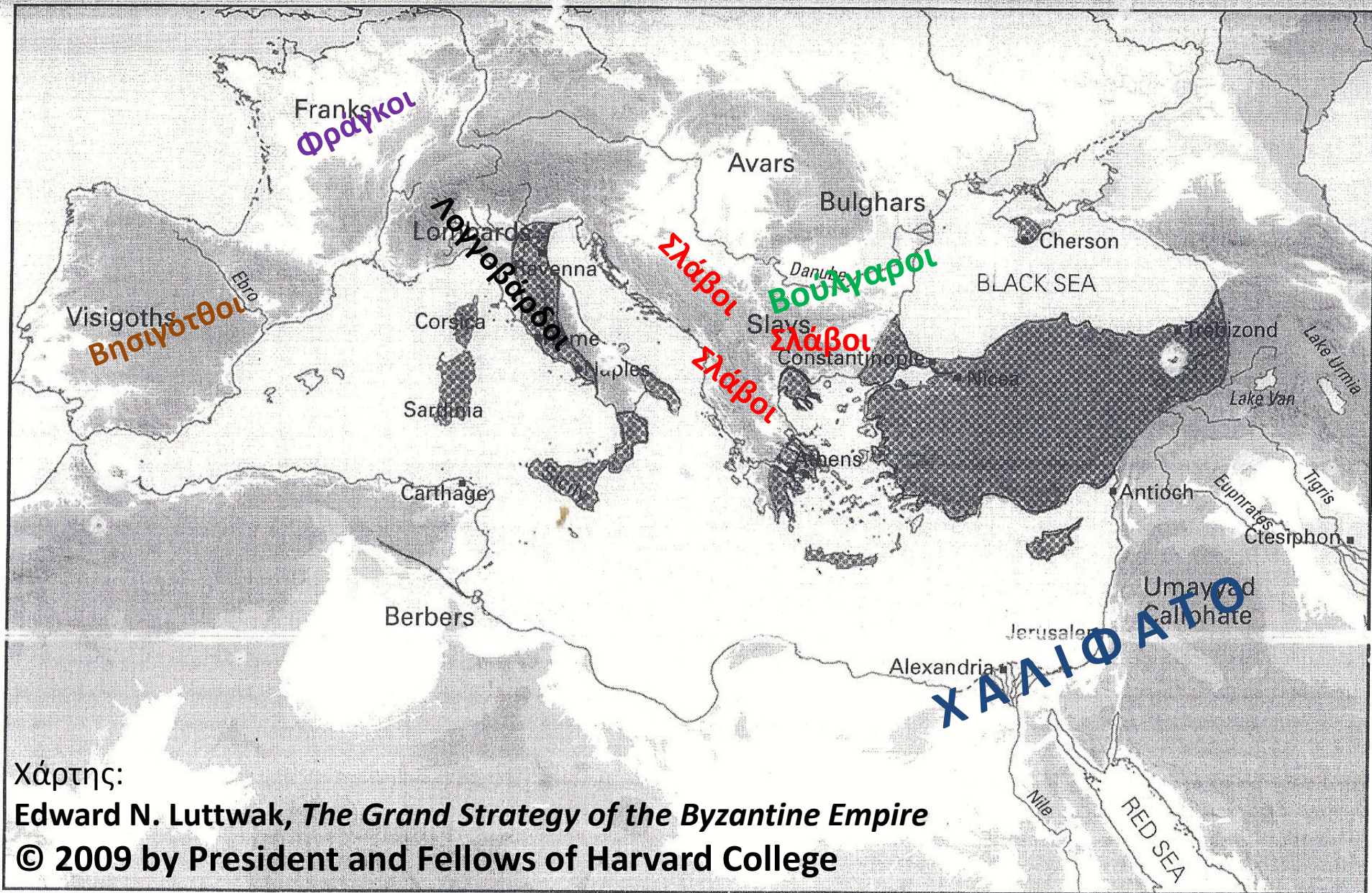
http://en.wikipedia.org/wiki/Bulgarian_Empire#/media/File:The_foundation_of_the_BG.png

**Τα αρχικά όρια της αυτοκρατορίας
κατά τον πρώιμο 7^ο αι. (με την κόκκινη γραμμή),**

η μετέπειτα αραβική επέκταση

**και η πολιτική κατάσταση στα τέλη του 7^{ου} αι. μετά και
τη βουλγαρική εγκατάσταση στα Βαλκάνια**

Η υποτιθέμενη έκταση της αυτοκρατορίας γύρω στο 681

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685)

Η Στ΄ Οικουμενική σύνοδος (680-681)

- Αν και ο **Κωνσταντίνος Δ΄** δεν ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για τα θεολογικά ζητήματα, ενδιαφερόταν σίγουρα για την αποκατάσταση της γαλήνης στο εσωτερικό του κράτους του. Γνωρίζοντας την πολιτική πραγματικότητα και ενθυμούμενος τις εκκλησιαστικές δίκες του παρελθόντος, έκρινε μάταιη την προσπάθεια αποκατάστασης της δογματικής ενότητας *ορθοδόξων* και *μονοφυσιτών* δια του **μονοθελητισμού**.
- Οι ανατολικές επαρχίες, όπου υπήρχαν ισχυροί *μονοφυσιτικοί* πληθυσμοί, είχαν ούτως ή άλλως χαθεί και προείχε η συνδιαλλαγή με την *ορθόδοξη* παπική Ρώμη, ώστε να κρατηθούν οι δεσμοί με την Δύση.

Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Δ΄ (668-685) - Η Στ΄ Οικουμενική σύνοδος (680-681)

- Μετά από συνεννόηση με τον πάπα, ο Κων/νος συγκάλεσε στην Κων/πολη **Οικουμενική σύνοδο (Στ΄)**, οι εργασίες της οποίας (**Νοέμβριος 680 - Σεπτέμβριος 681**) πραγματοποιήθηκαν υπό την προεδρία του ίδιου. Έλαβαν μέρος και παπικοί απεσταλμένοι, όπως και των υπόλοιπων πατριαρχείων και επίσκοποι του οικουμενικού θρόνου και κρατικοί λειτουργοί.
- Επικυρώθηκαν τα θεσπισθέντα των πέντε προηγούμενων συνόδων, ανατράπηκαν τα περί μιας ενεργείας ή θέλησης του Ηρακλείου και αναθεματίστηκαν οι αρχιερείς που τάχθηκαν υπέρ του *μονοθελητισμού*, αν και όχι οι βασιλικοί πρόγονοι. Έγινε αποδεκτή η δογματική διδασκαλία περί **δύο ενεργειών και δύο θελήσεων του Ιησού** και διατυπώθηκε στο λεγόμενο **Όρο** που υπέγραψε ο αυτοκράτορας υπό τις επευφημίες των παρευρισκομένων.
- Οι χριστολογικές έριδες φάνηκαν έτσι ότι έκλειναν οριστικά. Η μετέπειτα ***jussio*** του **Ιουστινιανού Β΄** προς τον πάπα αναφέρει τις αποφάσεις της συνόδου και σώζεται μέσω του ***Liber Pontificalis***.

Η πρώτη βασιλεία του Ιουστινιανού Β΄ (685-695)

- Ο Ιουστινιανός Β΄ ήταν μόλις 16 ετών, όταν πέθανε ο πατέρας του Κων/νος Δ΄. Την **α΄ περίοδο της βασιλείας** του χαρακτηρίζουν τολμηρές πρωτοβουλίες στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής, στις μετοικεσίες πληθυσμών, στην οργάνωση του εκκλησιαστικού βίου, στην ανέγερση λαμπρών ανακτορικών αιθουσών. Η επιθυμία του για γρήγορη εκτέλεση του προγράμματός του, η φιλοδοξία για επιτυχίες, η περιφρόνηση της κοινής γνώμης, η αδυναμία επιλογής άψογων συνεργατών ευνόησαν επαναστατικές τάσεις που τελικά τον ανέτρεψαν.
- Στη **β΄ περίοδο της βασιλείας του**, έχοντας ήδη υποστεί την ατιμωτική ποινή της ρινότμησης που τον σημάδεψε και κατέστρεψε το όμορφο παρουσιαστικό του, όπως αυτό αναδεικνύεται στο ψηφιδωτό του ιταλικού ναού του **Αγίου Απολλιναρίου**, οι καλές του πλευρές υποχώρησαν μπροστά στο πάθος της εκδίκησης και αναδείχθηκαν ψυχονευρωτικές τάσεις του χαρακτήρα του.

Η πρώτη βασιλεία του Ιουστινιανού Β΄ (685-695)

- Η αραβο-βυζαντινή συνθήκη του 678 αναθεωρήθηκε επί Ιουστινιανού περιλαμβάνοντας νέες ρήτρες για τους φόρους της Κύπρου, της Αρμενίας και της Ιβηρίας που θα περιέρχονταν και στους δύο συμβαλλομένους. Οι **Μαρδαΐτες** του **Λιβάνου** και του **Αμανού** όρους θα εγκαθίσταντο στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας. Οι Άραβες θα εξακολουθούσαν να καταβάλλουν ετησίως 365.000 νομίσματα στην αυτοκρατορία. Στην **Κύπρο** επικράτησε καθεστώς συγκυριαρχίας και Κύπριοι μεταφέρθηκαν και εγκαταστάθηκαν στην χερσόνησο της Κυζίκου στην Προποντίδα.
- Ο Ιουστινιανός, παρά τη συνθήκη, έστειλε στρατεύματα στην **Αρμενία** και ανατολικότερα, όπου συνέλεξαν φόρους. Είχαν διαμορφωθεί **δύο τάσεις στη βυζαντινή διπλωματία**. Μία υποστήριζε την διατήρηση των εξωτερικών συνθηκών με τους **Άραβες** και τους **Βουλγάρους** και η άλλη, υπό τον Ιουστινιανό, είχε ως στόχο την αύξηση του αυτοκρατορικού γοήτρου και την ανάκτηση εδαφών που είχαν χαθεί στους Άραβες εν ανάγκη με πόλεμο.

Η πρώτη βασιλεία του Ιουστινιανού Β΄ (685-695)

Εξωτερική πολιτική - στρατιωτικά

- Ο Ιουστινιανός εκστράτευσε εναντίον Σκλαβηνίας και Βουλγαρίας το 688, κατόπιν υπέταξε τους Σλάβους του Στρυμόνα και επισκέφθηκε την Θεσσαλονίκη. Με την επίσκεψή του συνδέεται τοιχογραφία του ναού του πολιούχου Αγίου Δημητρίου, η οποία αναπαριστά τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Β΄ (;) να καταφθάνει έφιππος και επικεφαλής θριαμβικής πορείας στην εκκλησία.
- Ο Ιουστινιανός μετέφερε πολυπληθείς σλαβικούς πληθυσμούς και τους εγκατέστησε στη βορειοδυτική Μ. Ασία, για να υπηρετούν στο «θέμα» του Οψικίου, αλλά και για να ενδυναμώσει τη βυζαντινή παρουσία στις ευρωπαϊκές περιοχές.

Ο Ιουστινιανός Β΄ (;) προσέρχεται έφιππος θριαμβευτής προς τον Άγιο Δημήτριο Θεσσαλονίκης το 688/89 μετά τη βαλκανική εκστρατεία του

Νωπογραφία στο νότιο τοίχο του ναού

Η πρώτη βασιλεία του Ιουστινιανού Β΄ (685-695)

Εξωτερική πολιτική - στρατιωτικά

- Στο μεταξύ ο ικανός Άραβας Ομαϋάδης χαλίφης **Αβιμέλεχ / 'Abd al-Malik** (685-705) είχε υποστεί σε μικρότερο βαθμό τη «χριστιανοβυζαντινή» επίδραση συγκριτικά με τους προκατόχους του.

- Ο **'Abd al-Malik** ενίσχυσε τον **εξαραβισμό** της διοίκησης του **Χαλιφάτου**, επιδίωξε τον πολλαπλασιασμό των μουσουλμάνων υπαλλήλων και κατέστησε την αραβική γλώσσα της διοίκησης στη Συρία, στο Ιράκ, στην Αίγυπτο και στο Ιράν. Υπέταξε τις επαναστατημένες επαρχίες του και έκοψε τα πρώτα αραβικά νομίσματα (χρυσά **dinar**, αργυρά **dirhem**), τα οποία προσπάθησε να επιβάλλει στη διεθνή κυκλοφορία και για την πληρωμή της ετήσιας αραβικής χορηγίας προς το Βυζάντιο.

Η πρώτη βασιλεία του Ιουστινιανού Β΄ (685-695)

Εξωτερική πολιτική - στρατιωτικά

- Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία και το ζήτημα των **Μαρδαϊτών** οδήγησε σε στρατιωτική σύγκρουση. Ο Ιουστινιανός είχε εμπιστοσύνη στις δυνάμεις του που είχαν ενισχυθεί και με τον «**περιούσιο λαό**», τους **Σλάβους** δηλαδή εποίκους που υπηρετούσαν στο στρατό του **Οψικίου**. Στη μάχη της **Σεβαστούπολης** ωστόσο (**692**), στον Εύξεινο Πόντο, οι Σλάβοι εγκατέλειψαν μετά από συνεννόηση με τους Άραβες το πεδίο της μάχης, γεγονός που εξόργισε τον αυτοκράτορα, ο οποίος τιμώρησε σκληρά τους Σλάβους εποίκους στη βορειοδυτική Μ. Ασία.
- Το Βυζάντιο έχασε και την **Αρμενία**, της οποίας ο διοικητής **Σαββάτιος** παρέδωσε στους **Άραβες**. Οι τελευταίοι άρχισαν επιδρομές στα βυζαντινά μικρασιατικά εδάφη, ενώ παράλληλα ολοκλήρωσαν την κατάληψη της βυζαντινής **Αφρικής** (**εξαρχάτο Καρχηδόνας**).

Η πρώτη βασιλεία του Ιουστινιανού Β΄ (685-695)

Νομίσματα και εκκλησιαστική πολιτική

- Η αντιφατικότητα του Ιουστινιανού Β΄ φαίνεται και στην εκκλησιαστική του πολιτική. Στα χρυσά νομίσματά του χάραξε την κεφαλή ευλογούντος Χριστού με την επιγραφή:

Ih(esus) CRISTVS REX REGNATIVM

Στην πίσω όψη απεικόνισε τον εαυτό του σε ολόσωμη μορφή με την επιγραφή:

D(ominus) IVSTINIANVS SERV(us) CHRISTI

- Ο Ιουστινιανός Β΄ ήταν λοιπόν ο πρώτος αυτοκράτορας που αποκάλεσε επίσημα τον εαυτό του **δούλο Χριστού**. Η εικονογραφία αυτή φέρει τον επίγειο βασιλέα προ του ουρανίου. Ο ίδιος κρατεί και σφαίρα με την επιγραφή **PAX**, δηλωτική της χριστιανικής ειρήνης.

Solidus του **Ιουστινιανού Β** (ca. 692-695)

Εμπροσθότυπος : IhsCRISTDSR?X R?S(NANT)IVM = Ih(esus) CRISTVS REX REGNATIVM

Οπισθότυπος : DIUSTINI ANU SSERUCHRISTI = D(ominus) IVSTINIANVS SERV(us) CHRISTI

Νόμισμα του **Ιουστινιανού Β΄**
με τον Χριστό στον εμπροσθότυπο (ca. 705)

Η πρώτη βασιλεία του Ιουστινιανού Β΄ (685-695)

Πενθέκτη Οικουμενική σύνοδος (691/92)

- Σημαντικότερο για την Εκκλησία υπήρξε το έργο της **Πενθέκτης Οικουμενικής συνόδου (691/92)**, η οποία συμπλήρωσε στο νομοθετικό τομέα με την έκδοση **κανόνων** τις αποφάσεις των δύο προηγούμενων συνόδων (5^{ης} και 6^{ης}). Πραγματοποιήθηκε σε θολωτή αίθουσα των ανακτόρων («**εν Τρούλλω σύνοδος**»).
- Η σύνοδος: **(α)** Ρύθμισε στη θέση των κληρικών - μοναχών στην κοινωνία (συμπεριφορά, αγαμία, νηστείες κλπ.). **(β)** Εξομοίωσε, όπως είχε κάνει και η 4^η Οικουμενική, τον πατριαρχικό θρόνο Κων/πόλεως προς την παπική καθέδρα. **(γ)** Καταδίκασε δυτικές πρακτικές (άζυμα, νηστεία Σαββάτου, αγαμία κλήρου κλπ.). **(δ)** Επανάλαβε την αντίθεση προς την εμμονή των πιστών σε προχριστιανικές εορταστικές εκδηλώσεις.

Η πρώτη βασιλεία του Ιουστινιανού Β΄ (685-695)

Εσωτερική πολιτική και πτώση του Ιουστινιανού

- Ο Ιουστινιανός Β΄, φιλοστρατιωτικός αυτοκράτορας, υποστήριξε λοιπόν την ορθοδοξία και κήρυξε **ανένδοτο πόλεμο** στη συγκλητική «**αριστοκρατία**» αλλά και στα **αρχαιοπρεπή** και «**ειδωλολατρίζοντα**» ήθη, **έθιμα** και **επιβιώσεις** που αποτελούσαν εν πολλοίς τα θεμέλια επιβίωσης της τελευταίας κατά τον 7^ο αι.
- Την οικονομική και δημοσιονομική πολιτική του Ιουστινιανού Β΄ χαρακτήριζε η καινοτομία της **προστασίας της ελεύθερης μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας**, που αποτελούσε προοδευτικά τον κορμό των στρατιών (**στρατηγιών**, αργότερα **θεμάτων**), και η ενδυνάμωση του γεωργικού πληθυσμού διαφόρων περιοχών, πράγμα που έθιγε τα συμφέροντα άλλων ισχυρών οικονομικών ομάδων (μεγαλογαϊοκτήμονες, Εκκλησία).

Η πρώτη βασιλεία του Ιουστινιανού Β΄ (685-695)

Εσωτερική πολιτική και πτώση του Ιουστινιανού

- Πολλές φορές οι διοικητικές μέθοδοι που ακολουθούνταν για τις μεταρρυθμίσεις του αυτοκράτορα προξενούσαν επίσης έχθρες. Το ίδιο και η μεταχείριση του εργατικού δυναμικού της πρωτεύουσας για την ανέγερση μνημειακών κατασκευών στο παλάτι (*Χρυσοτρίκλιнос, Λαυσιακό*). Δυσανεστημένος ήταν για άλλους λόγους και ο **πατριάρχης Καλλίνικος**.
- Συνωμοτική κίνηση του **στρατηγού Ελλάδος** και **πατρίκιου Λεόντιου**, ο οποίος είχε φυλακιστεί, οδήγησε τα πλήθη στην ανατροπή του Ιουστινιανού με την καταδικαστική κραυγή «**Ανασκαφή τα οστέα Ιουστινιανού**». Ο Ιουστινιανός δεν διέθετε ούτε την υποστήριξη των **Βενέτων**, υπέστη την ποινή της ρινοτμήσεως και εξορίστηκε στη **Χερσώνα**. Οικτρό τέλος είχαν οι προϊστάμενοι των οικονομικών υπηρεσιών του).

Η προβολή του στρατιωτικού παράγοντα και η εποχή των πολιτικών ταραχών

Λεόντιος (695-698)

Αψίμαρος - Τιβέριος (698-705)

Ιουστινιανός Β΄ (705-711)

Βαρδάνης - Φιλιππικός (711-713)

Αρτέμιος - Αναστάσιος (713-715)

Θεοδόσιος Γ΄ (715-717)

- Κατά την περίοδο 695-717 σημειώνεται μία εμφανής, συνεχής και επίμονη προσπάθεια του στρατού να επιβληθεί ως πολιτειακός παράγοντας και ρυθμιστής των πολιτικών εξελίξεων. Για πρώτη φορά σημειώνονται στη βυζαντινή ιστορία διαδοχικά κινήματα, πετυχημένα και μη, που έχουν επικεφαλής ανώτερους στρατιωτικούς.
- Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με την εμφάνιση και ανάπτυξη του μετέπειτα γνωστού ως «**θεματικού**» **στρατού**, ενώ οι περισσότεροι κινήματιες ήταν διοικητές των μεγάλων **μικρασιατικών στρατηγιών** (μετέπειτα **θεμάτων**), κυρίως των **Ανατολικών** και του **Οψικίου**.

Η προβολή του στρατιωτικού παράγοντα και η εποχή των πολιτικών ταραχών

Λεόντιος (695-698)

Αψίμαρος - Τιβέριος (698-705)

Ιουστινιανός Β΄ (705-711)

Βαρδάνης - Φιλιππικός (711-713)

Αρτέμιος - Αναστάσιος (713-715)

Θεοδόσιος Γ΄ (715-717)

- Η **Σύγκλητος**, που είχε παίξει σημαντικό πολιτικό ρόλο μετά το θάνατο του Ηρακλείου, περνά πλέον κατά τον 8^ο αι. σε εντελώς δεύτερο ρόλο, ενώ οι **Δήμοι** έχουν επίσης πάψει να είναι εκφραστές και υπερασπιστές των λαϊκών ελευθεριών.
- Κανένας από τους ηγεμόνες της περιόδου, πλην του **Αψίμαρου - Τιβέριου**, δεν έμεινε αρκετά στο θρόνο, ώστε να εφαρμόσει δικό του κυβερνητικό πρόγραμμα. Οι γνώσεις μας από τις πηγές είναι πενιχρές και ασύνδετες. Ο **Λεόντιος** πάντως, παρά τις ικανότητές του, δεν κατόρθωσε να αντιμετωπίσει την **αραβική επέκταση** και γι' αυτό τελικά ανατράπηκε.

Η προβολή του στρατιωτικού παράγοντα και η εποχή των πολιτικών ταραχών

Λεόντιος (695-698)

Αψίμαρος - Τιβέριος (698-705)

Ιουστινιανός Β΄ (705-711)

Βαρδάνης - Φιλιππικός (711-713)

Αρτέμιος - Αναστάσιος (713-715)

Θεοδόσιος Γ΄ (715-717)

- Μετά την κατάληψη της **Καρχηδόνας** από τους Άραβες, ο εκεί ευρισκόμενος βυζαντινός στόλος στάθμευσε στην **Κρήτη** και αποδοκίμασε τον αυτοκράτορα **Λεόντιο**. Αναγόρευσε αυτοκράτορα τον **δρουγγάριο των Κιβυρραιωτών Αψίμαρο** μετονομάζοντάς τον **Τιβέριο**. Ο τελευταίος έφθασε στην Κων/πολη και οι άρχοντες που φύλαγαν το τείχος στις Βλαχέρνες τον βοήθησαν να διεισδύσει στην πρωτεύουσα. Ο **δήμος των Πρασίνων** τάχθηκε επίσης στο πλευρό του, ενώ ο **Λεόντιος** συνελήφθη, ρινοκοπήθηκε και κλείστηκε στη **μονή Δαλμάτου**.
- Ο **Αψίμαρος** διέθετε τον ικανό στρατηγό **Ηράκλειο**, που ήταν αδελφός του, αλλά η **Αρμενία** χάθηκε στους **Άραβες**. Στο μεταξύ ο **Ιουστινιανός Β΄** ετοίμαζε την παλινόρθωσή του στο θρόνο, η οποία έγινε τελικά δυνατή μέσω της βοήθειας των **Βουλγάρων**.

Η άνοδος της Συριακής δυναστείας («των Ισαύρων»)

Λέων Γ΄ (717-741)

- Η β΄ περίοδος της βασιλείας του **Ιουστινιανού Β΄ (705-711)** υπήρξε πλήρως αποτυχημένη. Ο αυτοκράτορας επιθυμούσε μόνο να τιμωρήσει τους πολιτικούς του εχθρούς. Με την αιματηρή πτώση του (και την παράλληλη εκτέλεση του γιου του) **το 711 εξέλιπε πλέον οριστικά η δυναστεία του Ηρακλείου.**
- Οι επόμενοι αυτοκράτορες **Βαρδάνης-Φιλιππικός (711-713)** και **Θεοδόσιος Γ΄ (715-717)**, εξαιρουμένου ίσως του ικανού **Αρτεμίου - Αναστασίου (713-715)**, δεν αποτελούσαν προσωπικότητες που θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν την επερχόμενη αραβική απειλή εναντίον της Κωνσταντινούπολης και να ιδρύσουν μία σταθερή δυναστεία. Έτσι **το 717** ήρθε στο προσκήνιο μία ισχυρή στρατιωτική προσωπικότητα ο **Λέων «ο Ίσαυρος»**, ο οποίος επρόκειτο να αντιμετωπίσει τους Άραβες με δυναμισμό.

Ο Λέων Γ' «ο Ίσαυρος» (717-741) και η β' πολιορκία Κων/πόλεως από τους Άραβες (717-718)

- Ο **Λέων** καταγόταν από τη συριακή **Γερμανίκεια**, ήταν πρώην **στρατηγός των Ανατολικών** και διέθετε στρατιωτική και διπλωματική εμπειρία, πολιτικό αισθητήριο, θάρρος, ικανότητα προγραμματισμού και ηγετικές αρετές.
- Η έγκαιρη άνοδος του **Λέοντος** και ορισμένα ορθά προγενέστερα στρατιωτικά μέτρα του **Αρτεμίου-Αναστασίου** επέτρεψαν τελικά την απόκρουση **β' αραβικής επίθεσης** (υπό τον στρατηγό **Μασαλμά** και τον χαλίφη **Σουλεϋμάν**) **κατά της Κων/πολης (717-718)**. Οι Άραβες πολιορκήσαν με στρατό την Κων/πολη από τη **Θράκη** (από τον Αύγουστο του 717), έχοντας διασχίσει τη **Μ. Ασία**, και με **στόλο από τη θάλασσα**. Τελικά ωστόσο ηττήθηκαν και αποχώρησαν με τεράστιες απώλειες εξαιτίας των ισχυρών τειχών, των Βυζαντινών ναυτικών και στρατιωτικών δυνάμεων και της χρήσης του υγρού πυρός, των στερήσεων και επιδημιών, του σκληρού χειμώνα, των αυτομολιών των χριστιανών ναυτών τους. Έτσι ο **Μασαλμάς** αναγκάστηκε να διατάξει την αποχώρηση τον **Αύγουστο του 718**. Τρικυμίες στην επιστροφή διέλυσαν τελείως τον αραβικό στόλο. **Οι τεράστιες απώλειες των Αράβων σήμαιναν ότι δεν θα μπορούσαν ποτέ ξανά να απειλήσουν τη βυζαντινή πρωτεύουσα και ουσιαστικά να προωθηθούν στην Ευρώπη.**

Λέων Γ' «ο Ίσαυρος» (717-741)

Λοιπά γεγονότα της βασιλείας του

Άλλα κύρια γεγονότα της βασιλείας του Λέοντος Γ' υπήρξαν τα εξής:

- Στέψη του διετούς γιου του Λέοντος **Κωνσταντίνου** [Ε'] (720).
- Δημοσίευση της **Εκλογής των νόμων** (726).
- Διοικητικές και στρατιωτικές **μεταρρυθμίσεις**.
- **Απαρχή της εικονοκλαστικής κίνησης (Εικονομαχίας)** με πρωτοβουλία του αυτοκράτορα (ca. 726-730), ρήξη με την παπική Εκκλησία και συνακόλουθη υπαγωγή πολλών εκκλησιαστικών περιφερειών (π.χ. το πρώην Ιλλυρικό) στο πατριαρχείο Κων/πόλεως.
- Δεύτερη νίκη επί των Αράβων (αυτή τη φορά επί των **Μελίχ** και **Βαττάλ**) στη μάχη του **Ακροηνού** (740). Αυτή συμπλήρωσε εκείνη του 718 στην Κωνσταντινούπολη.

***Οι σλαβικές εγκαταστάσεις
στη Χερσόνησο του Αίμου κατά τον 7^ο αι.***

***Η απώλεια των δυτικών και βόρειων Βαλκανίων
και η διατήρηση της βυζαντινής κυριαρχίας στα νότια Βαλκάνια***

Γεωφυσικός χάρτης

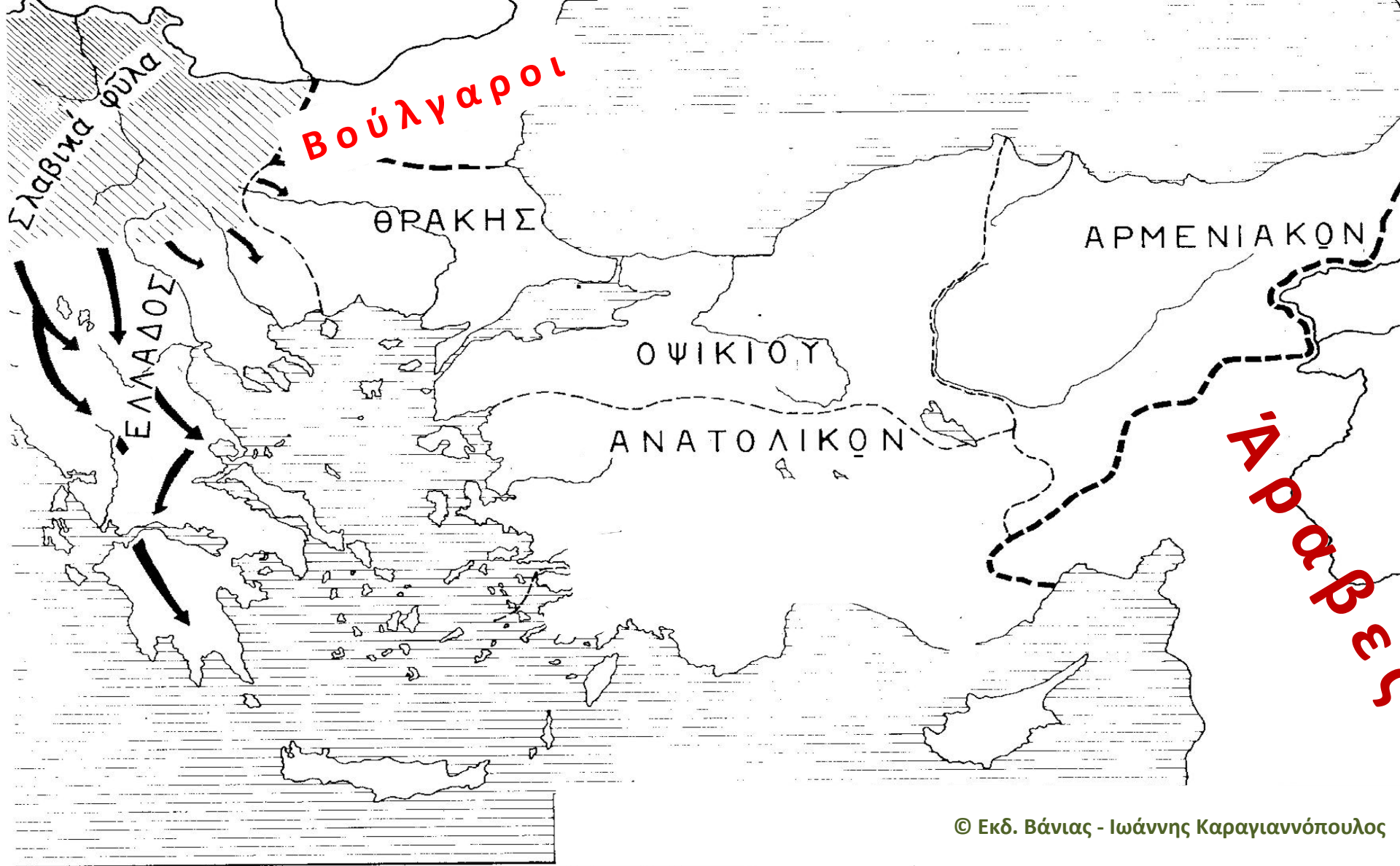
των Βαλκανίων

Οι αβαροσλαβικές
επιδρομές και οι πρώτες
αλώσεις σημαντικών
βυζαντινών πόλεων
(τέλη 6^{ου} - αρχές 7^{ου} αι.)
πριν από τις μόνιμες
σλαβικές εγκαταστάσεις
στα Βαλκάνια κατά τον 7^ο
αι. Η Θεσσαλονίκη
πολιορκείται επίσης
επανειλημμένα, αλλά
δεν υποκύπτει. 92

Ιστορία του ελληνικού
έθνους

© Εκδοτική Αθηνών

© Εκδ. Βάνιας - Ιωάννης Καραγιαννόπουλος

- Τα γεωγραφικά όρια στρατιωτικού ελέγχου των πρώτων αυτοκρατορικών **στρατηγιών** στα τέλη του 7^{ου} αι. (μετά τα μέσα του 8^{ου} αι. αποκαλούνται **θέματα**)
- Η σλαβική και η βουλγαρική εγκατάσταση στα Βαλκάνια κατά τον 7^ο αι.

Χάρτης :

© Spiridon Ion Cepleanu

http://commons.wikimedia.org/wiki/User:Spiridon_Ion_Cepleanu

Με ανοικτό γαλάζιο χρώμα υποδηλώνονται οι γεωγραφικές περιοχές των κύριων σλαβικών εγκαταστάσεων στα Βαλκάνια κατά τον 7^ο αι.

Η σλαβική εγκατάσταση στη Χερσόνησο του Αίμου κατά τον 7^ο αι.

- Τα σλαβικά φύλα εγκαθίστανται σε μεγάλο μέρος της Βαλκανικής κυρίως μετά τη βασιλεία του Φωκά (602-610): **Κροάτες** και **Σέρβοι** στη Δαλματία, **Επτά γενεές** και **Σεβέρεις**, στη σημ. βόρεια Βουλγαρία (νοτίως του Δούναβη), **Βερζίτες** στη σημ. FYROM κ.ά.
- Τα σλαβικά φύλα που εγκαταστάθηκαν στον κυρίως ελλαδικό χώρο και σε όμορες σε αυτόν περιοχές έφεραν τις ονομασίες **Δρογουβίτες**, **Σαγουδάτοι**, **Ρυγχινοί** (ή κατ' άλλους **Ρήχιοι**), **Στρυμονίτες** (κυρίως στην ευρύτερη γεωγραφική Μακεδονία), **Σμολεάνοι** (στην ευρύτερη Ροδόπη, κυρίως στη σημ. νοτιοδυτική Βουλγαρία), **Βαϊουνίτες** (στην Ήπειρο), **Βελεγεζίτες** (στη Θεσσαλία), **Μελιγγοί** και **Εζερίτες** (στην Πελοπόννησο).
- Είναι αξιοσημείωτο ότι αρκετά από τα παραπάνω ονόματα διαθέτουν «ιρανική» ρίζα ή απόλυτα ελληνική ετυμολογία και προέλευση.

Οι κύριες
“σλαβικές”
εγκαταστάσεις στα
Βαλκάνια κατά τους
7^ο και 8^ο αι.

[πολλά παραδιδόμενα ονόματα
των συγκεκριμένων φύλων είναι
μη σλαβικής ετυμολογίας]

βλ. Φ. Μαλιγκούδης, *Σλάβοι στη με-
σαιωνική Ελλάδα. Δεύτερη επαυξημένη
έκδοση*, Θεσσαλονίκη 2013

Η σλαβική εγκατάσταση στη Χερσόνησο του Αίμου κατά τον 7^ο αι.

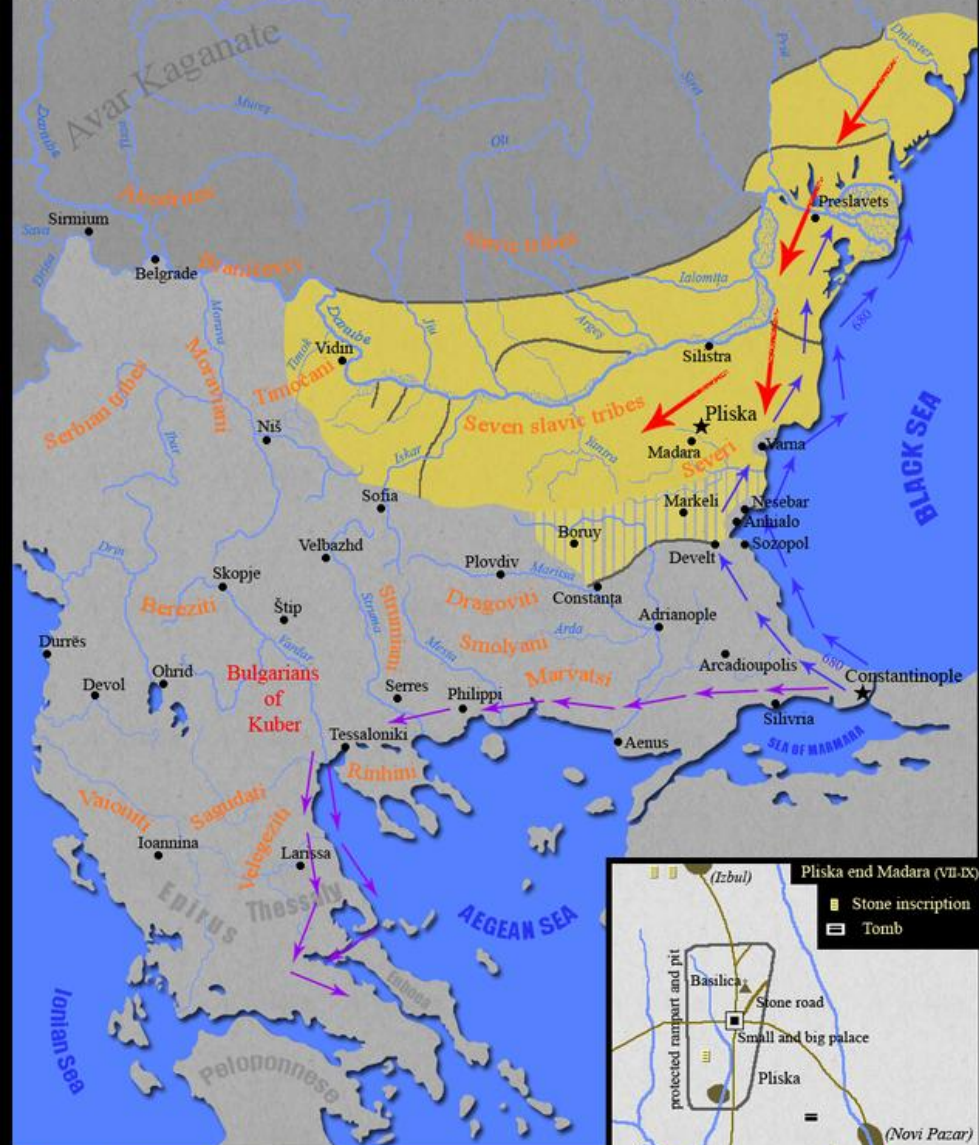
- Το **Βυζάντιο** θα μπορούσε να είχε αποτρέψει τη **σλαβική και αργότερα τη βουλγαρική εγκατάσταση στα Βαλκάνια**, εάν δεν ήταν αναγκασμένο να τηρεί το μεγαλύτερο μέρος των μειωμένων πλέον δυνάμεών του στη **Ανατολή**, ώστε να αντιμετωπίσει τους **Πέρσες** έως τα τέλη της δεκαετίας του 620 και αμέσως μετά τους **Άραβες**.
- Η εγκατάσταση των σλαβικών φύλων, κυρίως ανομοιογενών αγροτικών (και πολύ λιγότερο ποιμενικών) πληθυσμών χωρίς πολιτική συνοχή («**άναρχοι και ανηγεμόνευτοι**»), σήμαινε ότι τα **δυτικά και κεντρικά Βαλκάνια**, λατινόφωνα έως τότε και αραιοκατοικημένα εξαιτίας των συνεχών καταστροφών, **διέφυγαν εντελώς του αυτοκρατορικού ελέγχου και εκσλαβίστηκαν μόνιμα**.

Η σλαβική εγκατάσταση στη Χερσόνησο του Αίμου κατά τον 7^ο αι.

- Συμπαγή αριθμητικά σλαβικά φύλα εγκαταστάθηκαν και στα νότια Βαλκάνια έως την Πελοπόννησο, γεγονός που άφησε μόνιμα το αποτύπωμά του στο τοπωνυμικό της περιοχής. Εκεί όμως η αυτοκρατορία κατόρθωσε να διατηρήσει τον πολιτικό και στρατιωτικό έλεγχο, ενώ παράλληλα επιβίωναν σημαντικοί ελληνόφωνοι πληθυσμοί (σε διαφορετική περίπτωση η τοπική ιστορική εξέλιξη θα ήταν διαφορετική).
- Παρά την καταστροφή του αστικού δικτύου, **εκεί επιβίωσαν επίσης και αρκετοί αρχαίοι ελληνικοί οικισμοί** (π.χ. Κόρινθος, Πάτρα, Δημητριάδα, Αθήνα, Θεσσαλονίκη [η τελευταία μάλιστα απέκρουσε επανειλημμένες αβαροσλαβικές ή σλαβικές πολιορκίες από τα τέλη του 6^{ου} έως το β μισό του 7^{ου} αι., γεγονός που ο πληθυσμός της απέδωσε στη θαυματουργή επέμβαση του Αγίου Δημητρίου]). Δυστυχώς η πληροφόρησή μας από τα γραπτά κείμενα της εποχής είναι ανεπαρκέστατη. Ιδιαίτερες πληροφορίες παρέχουν ευτυχώς τα «**Θαύματα του Αγίου Δημητρίου**», αγιολογικό συμπίλημα που παρουσιάζει ωστόσο πολλά προβλήματα ιστορικής αξιοπιστίας.

Η σλαβική εγκατάσταση στη Χερσόνησο του Αΐμου κατά τον 7^ο αι.

- Τα σλαβικά φύλα δεν διέθεταν ενότητα, ιδιαίτερους θεσμούς και εξελιγμένη κοινωνική οργάνωση, ήταν «**άναρχα και ανηγεμόνευτα**», σύμφωνα με τις βυζαντινές πηγές. Κατά συνέπεια, δεν ήταν σε θέση να δημιουργήσουν άμεσα ξεχωριστά κράτη. Οι σλαβικοί πληθυσμοί στα νότια Βαλκάνια εγκαταστάθηκαν στις λεγόμενες **σκλαβηνίες**, σε ξεχωριστές δηλαδή περιοχές που βρίσκονταν ωστόσο μέσα στις ευρύτερες (διοικητικές και στρατιωτικές) γεωγραφικές περιφέρειες της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Οι λεγόμενοι **άρχοντες των Σκλάβων** υπάγονταν μάλιστα στους τοπικούς αυτοκρατορικούς διοικητές.
- Οι νέες βυζαντινές στρατιωτικές διοικήσεις στην ευρύτερη περιοχή από τα τέλη του 7^{ου} αι. (**στρατηγία Ελλάδος, στρατηγία Θράκης, κλεισούρα Στρυμόνος, διοίκηση επάρχου Θεσσαλονίκης**), αργότερα τα λεγόμενα **θέματα** με τις ίδιες ονομασίες καθώς και τα άλλα που ιδρύθηκαν (π.χ. **Πελοποννήσου, Νικοπόλεως, Θεσσαλονίκης** κλπ.) καθώς και οι συνεχείς εκστρατείες διασφάλισαν το βυζαντινό έλεγχο.

- Bulgaria under Asparuh
- Territorial expansion of Tervel
- Byzantine Empire
- Bulgarians of Asparuh
- Campaign of Constantine IV against Asparukh
- Campaign of Byzantine Empire against Slavic tribes
- Slavic tribe
- Border rampart

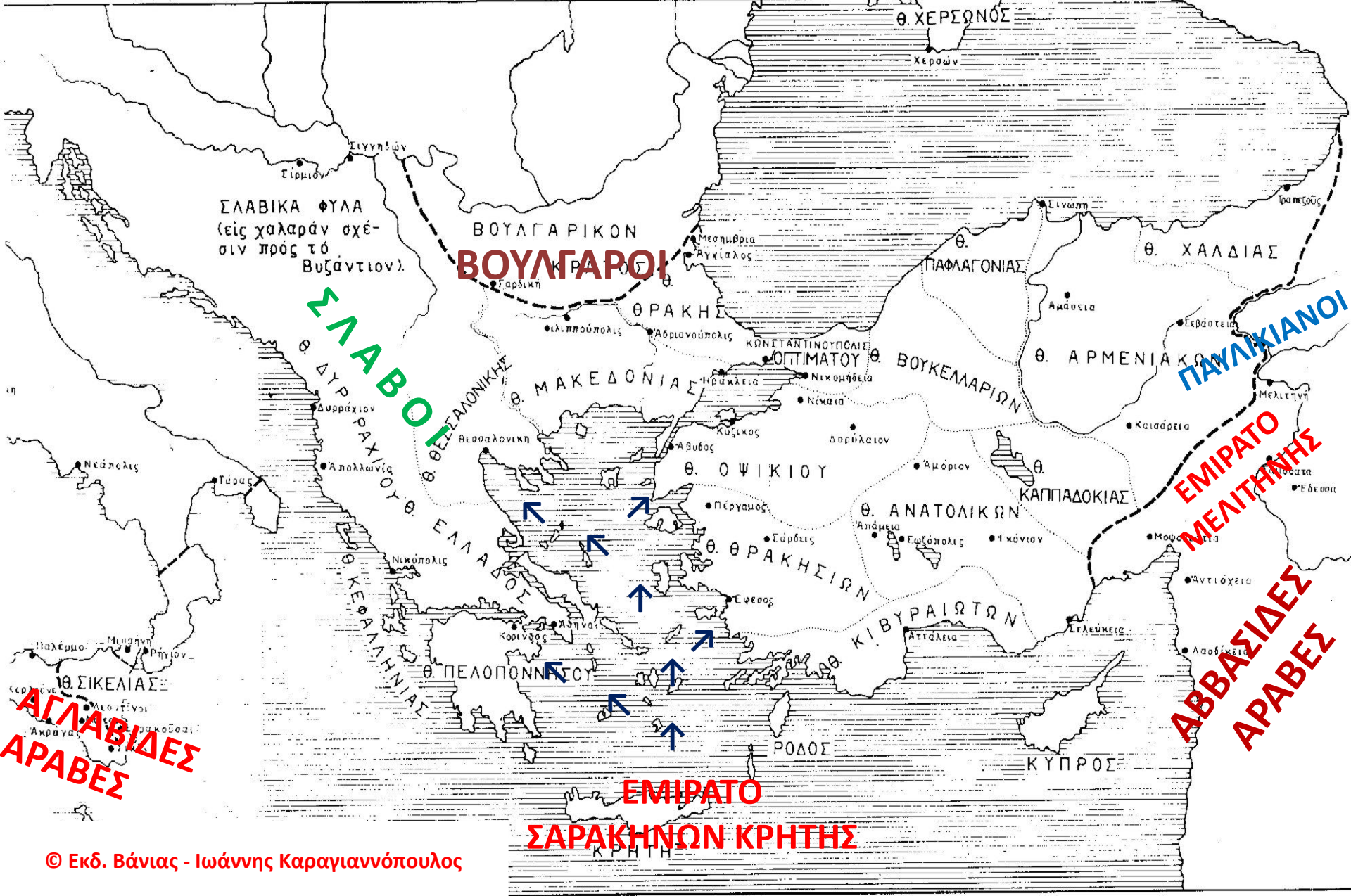

Με κίτρινο χρώμα υποδηλώνονται τα εδάφη που κατέλαβαν οι Πρωτοβούλγαροι υπό τον Ασπαρούχ στον Κάτω Δούναβη και τον Αίμο μετά το 681 καθώς και οι μετέπειτα προσαρτήσεις του Τέρβελ(η).

Στο μεγάλο χάρτη υποδηλώνονται και τα νεοεγκατεστηθέντα σλαβικά φύλα στα Βαλκάνια τον 7^ο αι. καθώς και οι εκστρατείες των Βυζαντινών για τον έλεγχο αυτών στις νότιες περιοχές της Χερσονήσου.

© Kandi

http://en.wikipedia.org/wiki/Bulgarian_Empire#/media/File:The_foundation_of_the_BG.png

© Εκδ. Βάνιας - Ιωάννης Καραγιαννόπουλος

ΤΑ «ΘΕΜΑΤΑ» ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 9^{ου} αι.

**Τα αυτοκρατορικά «θέματα» του ελλαδικού χώρου
 και της δυτικής Μ. Ασίας γύρω στο έτος 900**

Η προοδευτική αφομοίωση των Σλάβων στις νότιες (βυζαντινές) περιοχές της Χερσονήσου του Αίμου

- **Οι Σλάβοι νεοφερμένοι και οι απόγονοί τους στα νότια Βαλκάνια τέθηκαν σε μία μακροχρόνια αλλά διαρκή διαδικασία προοδευτικής αφομοίωσης και γλωσσικού εξελληνισμού, στάδια της οποίας υπήρξαν η διοικητική και στρατιωτική ένταξη στις αυτοκρατορικές δομές, η οικονομική και πολιτιστική επαφή με το γηγενές ελληνό-γλωσσο στοιχείο, με τον οποίο συμβίωσαν στον «κόσμο της αγροτικής καλύβας» (βλ. *Φ. Μαλιγκούδης*) ο εκχριστιανισμός (από τον 8^ο αι. και εξής) κλπ.**
- **Αρκετά σλαβικά φύλα των κεντρικών και βόρειων Βαλκανίων τέθηκαν πάντως υπό την πολιτική και λοιπή επιρροή των Πρωτοβουλγάρων, τουρκικής καταγωγής λαού που εγκαταστάθηκαν στον Κάτω Δούναβη το 680/81. Έτσι δημιουργήθηκε ένας επικίνδυνος αντίπαλος πολιτικός πόλος για την αυτοκρατορία στην ευρύτερη περιοχή. Ωστόσο οι Βυζαντινοί κατόρθωσαν να εκχριστιανίσουν τους Βουλγάρους και τους Σλάβους των βορείων Βαλκανίων κατά τον 9^ο αι.**

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΙΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΑΤΗ ΓΥΡΩ ΣΤΟ ΕΤΟΣ 700, ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΤΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΣΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ (ΚΑΤΩ ΔΟΥΝΑΒΗΣ)

Φράγκοι

Λογγοβαρδοί

Άβαροι

Βούλγαροι

Χάζαροι

Βησιγότθοι

Βυζαντινή αυτοκρατορία

Χαλιφάτο Ομαϊάδων

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Λεβενιώτης Γεώργιος.
«Βυζαντινή Ιστορία Ι (324-1081). Το Βυζάντιο σε άμυνα: Οι Άραβες και η
πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής - Σλάβοι και Βούλγαροι στη Χερσόνησο
του Αίμου (7ος - 8ος αι.)». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2015. Διαθέσιμο από τη
δικτυακή διεύθυνση: <http://eclass.auth.gr/courses/OCRS403/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Αντωνιάδου Αλεξάνδρα
Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 2015

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.00.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

